

AKTION „REINHARDT” 1942–1943

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

autor: dr hab. Sebastian Piątkowski
współpraca: Karolina Zarębska
konceptcja graficzna serii:
Aleksandra Kaiper-Miszulowicz
opracowanie graficzne:
Anna Łukasik, Magdalena Ślądka
recenzja: dr hab. Filip Musiał,
dr Roman Gieron

Na zdjęciu: Żydzi z getta
warszawskiego w 1943 r.
Fot. AIPN

AKTION „REINHARDT” 1942–1943

Materiały edukacyjne
do wystawy elementarnej
Instytutu Pamięci Narodowej

Oddziałowe Biuro Edukacji
Narodowej IPN w Lublinie

INSTYTUT
PAMIĘCI
NARODOWEJ

Lublin 2022

AKTION „REINHARDT” 1942–1943

Materiały edukacyjne do wystawy elementarnej Instytutu Pamięci Narodowej

Wydawnictwo przygotowane przez Oddział Instytutu Pamięci Narodowej – Komisji Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu w Lublinie, ul. Wodopojna 2, 20-086 Lublin, Oddziałowe Biuro Edukacji Narodowej w Lublinie

Wystawa:
autor: dr hab. Sebastian Piątkowski; współpraca: Karolina Zarębska

Moduł edukacyjny: Krzysztof Fiołka

Strefa edukacji: Krzysztof Fiołka

Recenzja merytoryczna: dr hab. Filip Musiał, dr Roman Gieroń

Fotografie i dokumenty ze zbiorów: Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej (AIPN), Narodowego Archiwum Cyfrowego (NAC), United States Holocaust Memorial Museum, domeny publicznej

Na okładce: Żydzi z getta warszawskiego w 1943 r.
Fot. AIPN.

Projekt graficzny i skład w oparciu o layout wystaw elementarnych:
Anna Łukasik

© Instytut Pamięci Narodowej – Komisja Ścigania Zbrodni przeciwko Narodowi Polskiemu, Oddział w Lublinie

Lublin 2022

SPIS TREŚCI

4	Wskazówki jak korzystać z „Materiałów edukacyjnych do wystawy elementarnej IPN
5	Polityka antyżydowska III Rzeszy
8	W Generalnym Gubernatorstwie
11	Getta
14	„Ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej”
17	Mordercy zza biurka
20	Oprawcy
23	Początek Akcji „Reinhardt”
26	Pasmo zbrodni
29	Fabryki śmierci
32	Bełżec
35	Sobibór
38	Treblinka II
41	KL Lublin (Majdanek)
44	Akcja „Erntefest”
47	KL Auschwitz
50	Opór i przetrwanie
53	Bilans zbrodni
56	Moduł edukacyjny
71	Wybrana bibliografia

Wskazówki jak korzystać z „Materiałów edukacyjnych do wystawy elementarnej IPN”

- ▶ Korzystając z „Materiałów edukacyjnych...” warto zwrócić uwagę na ich części składowe, które znacznie ułatwią Państwu pracę i pozwolą zmaksymalizować jej efekty.
- ▶ Broszura zawiera całość wystawy elementarnej, czyli 18 plansz, z tytułami odnoszącymi się do przedstawianego zagadnienia.
- ▶ Materiał historyczny zawarty w wystawie nie rozgranicza treści przeznaczonych do prezentacji w klasach szkoły podstawowej i klasach szkoły ponadpodstawowej.
- ▶ Po każdej planszy znajduje się moduł „Strefa edukacji”, pozwalający na łatwiejsze przygotowanie się do omówienia tej części wystawy. „Zwróć uwagę na...” umożliwia uporządkowanie toku narracji w oparciu o najważniejsze zagadnienia. Odnosi się do tekstu wystawy i materiału ikonograficznego. „Czy wiesz, że...” pozwala na rozszerzenie i wzbogacenie informacji, bez konieczności sięgania po dodatkowe opracowania.
- ▶ Wydawnictwo kończy moduł edukacyjny, stanowiący propozycję rekapitulacji materiału zawartego w wystawie. Składa się on z ćwiczeń dla ucznia o zróżnicowanym stopniu trudności, gotowych do wykorzystania w trakcie zajęć edukacyjnych. Ponadto przygotowano propozycje tematów esejów oraz pracę z tekstami źródłowymi.

Powodzenia!

POLITYKA ANTYŻYDOWSKA III RZESZY

Nienawiść do Żydów była jednym z najważniejszych elementów propagandy, głoszonej przez Adolfa Hitlera i jego współpracowników. Gdy naziści przejęli władzę w Niemczech, tezy o konieczności wyeliminowania ze społeczeństwa „odwiecznych wrogów”, „podludzi” i osób „niższych rasowo” stały się częścią polityki państwowej. Szykany wobec ludności żydowskiej, obejmujące m.in. zakaz zawierania związków małżeńskich z nie-Żydami, odbywania służby wojskowej, czy też zajmowania stanowisk w administracji, przerodziły się w zmasowane represje. Nocą z 9 na 10 listopada 1938 r., w całych Niemczech zamordowano blisko 100 Żydów, spalono ponad 170 synagog (domów modlitwy), zniszczono większość cmentarzy żydowskich oraz zdewastowano tysiące mieszkań i sklepów. Skala nazistowskiego antysemityzmu uwidoczniła się we wrześniu 1939 r., kiedy to Niemcy zaatakowały Polskę. W wielu miejscowościach niemieccy żołnierze dopuścili się makabrycznych zbrodni na Żydach – obywatelach Rzeczypospolitej Polskiej. Pobiciom, zabójstwom, gwałtom, rabunkom i najróżniejszym szykanom towarzyszyło palenie synagog – niekiedy z uwięzionymi w nich ludźmi.

▲ Niemieccy żołnierze znęcają się nad Żydami, obcinając im brody
Fot. AIPN

▼ Tramwaj w Krakowie z wydzielonymi miejscami dla Żydów.
Zima na przełomie 1939 i 1940 r.
Fot. AIPN

6

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ znaczenie roku 1933 w historii przedwojennych Niemiec. Wówczas objęcie przez Hitlera stanowiska kanclerza państwa wiązało się z rozpoczęciem urzędowej, agresywnej polityki antysemickiej. Było to oczywiście wpisane w ideologię nazizmu, gdzie podzielono społeczeństwo na „narludzi” i „podludzi”
- ▶ próby pierwszego systematycznego ograniczania praw obywateli niemieckich pochodzenia żydowskiego. W 1935 roku uchwalono tzw. ustawy norymberskie, które zakazywały chociażby małżeństw Żydów i nie-Żydów, pozbawiając ich także obywatelstwa niemieckiego
- ▶ systematyczny wzrost nienawiści Niemców do obywateli pochodzenia żydowskiego, który eskalował w 1938 roku w ramach „nocy kryształowej”, będącej pierwszym oficjalnym pogromem tej mniejszości na terenie III Rzeszy. Nazwa tego wydarzenia wzięła się od potłuczonego szkła witryn sklepów atakowanych przez zradykalizowane bojówki NSDAP
- ▶ eskalację konfliktu w 1939 roku, kiedy Niemcy zaatakowały Polskę. W sposób szczególny nienawiść okupanta od samego początku skupiła się na wszystkim co żydowskie. Zwróć uwagę na zdjęcie przedstawiające spaloną w czasie kampanii polskiej synagogę w Mławie, która nie była przecież obiektem militarnym

Czy wiesz, że...

- ▶ Od 1935 roku nacisk propagandowy III Rzeszy zmierzał do całkowitego wyeliminowania z życia publicznego i społecznego osoby pochodzenia żydowskiego. Nawet zwykły taniec podczas zabawy, robienie wspólnych interesów czy kontakty osobiste z Żydem lub Żydówką określany był jako urągający Niemcom i mógł nieść za sobą poważne konsekwencje. Pod domami takich osób „hańbiących rasę” zbierał się tłum demonstrantów, którzy mieli ze sobą transparenty z nazwiskami osób utrzymujących relacje z Żydami. Skandowano też obraźliwe hasła – równoległe z nimi organizowano kampanie prasowe, w których ogłaszano „masowe poparcie” dla takich działań. Oczywiście wszystko to było inspirowane przez aparat propagandy hitlerowskich Niemiec. Niemniej jednak większość uczestników świadomie i dobrowolnie brała udział w tych spektaklach nienawiści.

◀ Ruiny synagogi w Mławie spalonej przez Niemców we wrześniu 1939 r.
Fot. AIPN

7

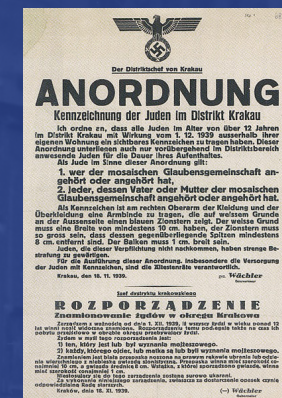
W GENERALNYM GUBERNATORSTWIE

Po zakończeniu działań militarnych i wcieleniu w granice Niemiec Śląska, Wielkopolski, Pomorza i północnego Mazowsza, na centralnych ziemiach polskich utworzono Generalne Gubernatorstwo. Podzielono je na cztery duże jednostki administracyjne – dystrykty, ze stolicami w Krakowie, Lublinie, Radomiu i Warszawie (w 1941 r. do terenu tego dołączono dystrykt galicyjski, ze stolicą we Lwowie). W przebywających tutaj Żydów wymierzono błyskawicznie szereg rozporządzeń, wydanych przez Niemców. Objęły one m.in. obowiązek noszenia na ramieniu białej opaski z gwiazdą Dawida, konfiskatę pieniędzy i innego majątku, czy też pozbawienie prawa do korzystania z publicznego leczenia i pomocy społecznej. Zamknięte i zdewastowane zostały też żydowskie szkoły, biblioteki, siedziby organizacji społecznych. Żydom przyznano głodowe przydziały żywnościowe, a wszystkie osoby w wieku 14–60 lat objęto przymusem pracy, wykonywanej w miejscach zamieszkania, lub też obozach rozproszonych w całym Generalnym Gubernatorstwie.

▲ Ortodoksyjni Żydzi z Rzeszowa zmuszeni do zmiatania ulicy
Fot. NAC

▼ Żydowski chłopiec sprzedający opaski z gwiazdą Dawida na jednej z ulic warszawskich
Fot. NAC

Rozporządzenie o nakazie noszenia opasek z gwiazdą Dawida przez Żydów znajdujących się na terenie dystryktu krakowskiego
Fot. domena publiczna

Niemiecki plakat propagandowy, ukazujący Żydów jako roznośców chorób zakaźnych
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ podział ziem polskich będących pod okupacją niemiecką w czasie II wojny światowej.

Na obszarach, które nie zostały bezpośrednio wcielone do III Rzeszy utworzono Generalne Gubernatorstwo, podzielone na dystrykty. Ciekawe było to, że Warszawa, w końcu stolica Polski, stała się miastem prowincjonalnym – zaledwie siedzibą jednego z dystryktów. Miastem centralnym Niemcy ustanowili Kraków.

Pierwsze represje wobec mienia ludności żydowskiej rozpoczęły się jeszcze w 1939 roku, gdy przystąpiono do niszczenia i rabowania synagog, szkół i innych nieruchomości publicznych. Wówczas jeszcze nie było obowiązku zamieszkiwania w zamkniętych dzielnicach, ale nakazano Żydom noszenie na ramieniu wyróżniające ich opaski z gwiazdą Dawida

- ▶ błyskawiczną pauperyzację zamieszkujących Generalne Gubernatorstwo Żydów. Rabunek ekonomiczny był ściśle zaplanowany, poczynając od możliwości wymiany na pieniądze okupacyjne tylko określonej ilości gotówki, skończywszy na głodowych racjach żywnościowych. Aby przetrwać należało kupować jedzenie na czarnym rynku, często za ostatnie oszczędności życia, dając tym samym zarobek spekulantom
- ▶ próby zniechęcania ludności miejscowej do pomocy Żydom i kontaktów z nimi. Objawiały się one m.in. w wywieszaniu propagandowych plakatów ostrzegających przed przenoszonymi chorobami zakaźnymi

Czy wiesz, że...

- ▶ Okupacyjne rozporządzenie w sprawie noszenia opasek z gwiazdą Dawida w sposób precyzyjny określało także ich kształt. Musieli je nosić nie tylko Żydzi, ale też osoby pochodzenia żydowskiego, które były ochrzczone, czy też miały jednego z rodziców. Opaska powinna być noszona na prawym przedramieniu, mieć 10 centymetrów szerokości, zostać „obrębiona i urzędowo ostemplowana”. Za niestosowanie się do nakazów lub noszenia w sposób niewłaściwy groziła kara więzienia. Przepisy weszły w życie, zgodnie z decyzją generalnego gubernatora Hansa Franka, 1 grudnia 1939 roku (ale np. w Lublinie dopiero dwa miesiące później). Wprowadzano też inne upokarzające nakazy, jak obowiązek kłaniania się przechodzącym ulicą Niemcom, ustępowanie miejsca w tramwaju, niekorzystanie z chodnika.

GETTA

Kolejnym narzędziem niemieckich represji wobec Żydów stało się zmuszenie ich do życia w gettach. Niemieckie władze wybierały na nie najuboższe rejony miast, często pokryte starą, zniszczoną zabudową, nieskanalizowane, z ograniczonym dostępem do wody pitnej. Pod przymusem przesiedlano do nich Żydów z innych dzielnic, a niekiedy także żydowskich mieszkańców podmiejskich miasteczek i wsi. Chociaż pierwsze getto na ziemiach okupowanej Polski utworzono już w październiku 1939 r. w Piotrkowie Trybunalskim, masowa akcja ich tworzenia przypadła na lata 1940–1941. Warunki bytowe w każdej dzielnicy były niewyobrażalnie trudne – ogromna ciasnota mieszkaniowa, brak środków medycznych, niemożliwość zachowania higieny i powszechny, narastający głód, przyczyniały się do wybuchu epidemii tyfusu i innych chorób zakaźnych. W każdym z gett notowano wysoką śmiertelność, zwłaszcza wśród osób starszych i dzieci. Wiele osób straciło też życie w związku z wyniszczającą pracą przymusową i egzekucjami przeprowadzonymi przez Niemców. Wraz z upływem czasu getta zaczęto zamykać, a opuszczenie dzielnicy groziło każdemu Żydowi śmiercią. Taką samą karę zapowiedziano dla każdego Polaka, który chciałby wesprzeć zbiega z getta żywnością, lub udzielić mu schronienia.

◀ Budowa muru na granicy getta krakowskiego
Fot. AIPN

Niemiecka tablica ostrzegawcza
na granicy getta łódzkiego
Fot. AIPN.

[illegible]

Zwróć uwagę na...

- ▶ decyzję o utworzeniu sieci gett na terenie Generalnego Gubernatorstwa. Obowiązywało na tym terenie prawo wojenne, więc łatwiej było terroryzować ludność miejscową (na wypadek prób pomocy prześladowanym), siać dezinformację, czy stosować brutalne represje za niepodporządkowywanie się przepisom przesiedleńczym
- ▶ wybór miejsca na zakładanie getta. Zazwyczaj były to najbiedniejsze dzielnice miast, często pozbawione bieżącej wody, elementów infrastruktury mieszkaniowej (mebli, wyposażenia, czasem też nawet okien). Do tego jeszcze kwaterowano po kilka rodzin w jednym małym mieszkaniu, co generowało szereg dodatkowych problemów bytowych
- ▶ próby przystosowania się Żydów do nowej okupacyjnej rzeczywistości. Getta były nie tylko miejscami izolacji – organizowano tam także namiastki życia kulturalnego, administracji, służb porządkowych, szkolnictwa i innych form próbujących nawiązywać do tzw. normalności. Ogółem w czasie II wojny światowej na ziemiach polskich, okupowanych przez III Rzeszę, istniało od 400–600 gett

Czy wiesz, że...

- ▶ Plany niemieckie wobec Żydów w początkowej fazie wojny nie były jeszcze do końca jasne i sprecyzowane. Pod koniec 1939 roku pojawił się mglisty pomysł utworzenia „rezerwatu” dla ludności żydowskiej na Lubelszczyźnie, dokąd miano dokonać deportacji z całego Generalnego Gubernatorstwa i ziem wcielonych do III Rzeszy. Równocześnie nadal przewijał się pomysł wysiedlenia Żydów na Madagaskar – idea taka narodziła się w kręgach intelektualistów niemieckich jeszcze pod koniec XIX wieku. Rozważano także zakładanie „kolonii żydowskich” na terenie Europy, czego wynikiem był „Projekt Nisko” - eksperyment polegający na utworzeniu autonomicznej żydowskiej kolonii pod nadzorem SS w Generalnym Gubernatorstwie. Trudno obecnie stwierdzić, czy wszystkie wymienione wyżej pomysły były realne, czy też miały jedynie odwrócić uwagę opinii publicznej od rzeczywistych zamiarów.

o stworzeniu żydowskich dzielnic mieszkaniowych w okręgu warszawskim

Na podstawie policyjnego rozporządzenia o stworzeniu żydowskich dzielnic mieszkaniowych w okręgu Warszaw i Lublin z dnia 28 października 1942 r. (Dz. rozp. GG, str. 665) tworzy się w okręgu warszawskim żydowskie dzielnice mieszkaniowe w następujących siudziach i gminach:

- a) w WARSZAWIE-MIEŚCIE (getto),
- b) w KALUSZYNIE (Star. Pow. Minsk),
- c) w SOBOLEWIE (Star. Pow. Garwolin),
- d) w KOSSOWIE (Star. Pow. Sokołów),
- e) w REMBERTOWIE (Star. Warszawa-Powiat)
- f) w SIEDLACH (Star. Pow. Siedlce).

[illegible][illegible][illegible]

Warszawa, dnia 16. listopada 1942 r.

**Gubernator Okręgu Warszawskiego
Dowódca $\S$ i Policji**

▶ Warszawa – obwieszczenie o utworzeniu tzw. gett szczątkowych w okręgu warszawskim
Fot. AIPN

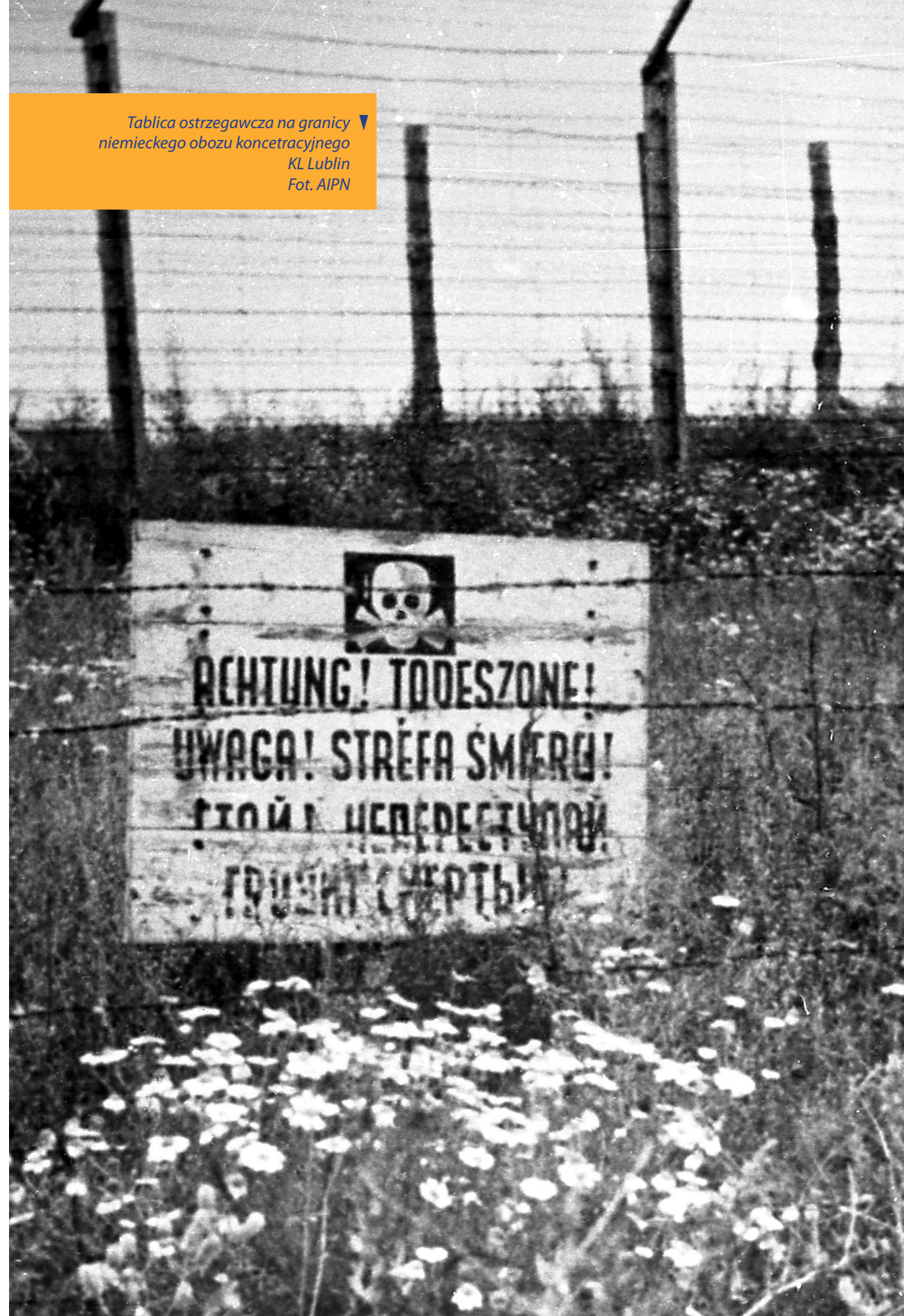
„OSTATECZNE ROZWIĄZANIE KWESTII ŻYDOWSKIEJ”

Od wybuchu wojny wśród przedstawicieli niemieckich władz partyjnych, policyjnych i gospodarczych trwały spory, dotyczące losów Żydów. Choć niektórzy postulowali, by jak najdłużej wykorzystywać ich niewolniczą pracę na rzecz niemieckiej maszyny wojennej zwyciężyły poglądy fanatycznych antysemitów, mówiące o konieczności jak najszybszego i zarazem całkowitego unicestwienia ludności żydowskiej w całej okupowanej przez Niemców Europie i w krajach rządzonych przez sojuszników III Rzeszy. W lipcu 1941 r. zadanie opracowania planu „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” otrzymał Reinhard Heydrich. Zaproponował on zwierzchnikom najbardziej „efektywną” metodę masowego mordowania ludzi, a więc użycie komór gazowych. Ustalono, że głównym miejscem kaźni Żydów stanie się Generalne Gubernatorstwo, gdzie powstaną trzy specjalne obozy śmierci, ulokowane w Bełżcu, Sobiborze i Treblince. Wraz z upływem czasu do realizacji masowej zbrodni postanowiono wykorzystać także istniejące już niemieckie obozy koncentracyjne – KL Lublin (Majdanek) i KL Auschwitz. Już w grudniu 1941 r. funkcjonowanie rozpoczął pierwszy ośrodek Zagłady na okupowanych ziemiach polskich – Kulmhof w Chełmnie nad Nerem, gdzie mordowano Żydów m.in. z Wielkopolski i okręgu łódzkiego.

◀ Reinhard Heydrich (1904–1942). Słynął ze skrajnej nienawiści do Żydów. Gdy zginął w zamachu, dostojnicy niemieccy postanowili uczcić go, nazywając akcję masowej eksterminacji ludności żydowskiej w Generalnym Gubernatorstwie właśnie jego imieniem
Fot. AIPN

Tablica ostrzegawcza na granicy
niemieckiego obozu koncentracyjnego
KL Lublin
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ stosowanie eufemizmów i ścisłą tajemnicę przygotowań do fizycznej eksterminacji europejskich Żydów. Dygnitarze nazistowskich Niemiec używali dla swoich zbrodniczych planów określenia „ostateczne rozwiązanie” – nigdy nie posługując się słowem mord, ludobójstwo itp. W cały proces wtajemniczono zaledwie 15 osób obecnych na słynnej konferencji w berlińskiej dzielnicy Wannsee
- ▶ postać Reinharda Heydricha, który praktycznie od wybuchu wojny odgrywał kluczową rolę w kwestii przygotowania planów eksterminacji i rozdzielenia głównych zadań pomiędzy wyższych urzędników III Rzeszy. Już w 1939 roku, gdy został on mianowany kierownikiem Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy, wykazał się szczególnym okrucieństwem, jako organizator mordów i pacyfikacji w podbitej Polsce. Znany był pod przydomkiem „archanioł zła”
- ▶ wybór miejsca „ostatecznego rozwiązania”. Generalne Gubernatorstwo, zdaniem uczestników narady z Wannsee, spełniało wszystkie kluczowe kryteria do przeprowadzenia operacji. Było dobrze skomunikowane kolejną z resztą Europy, z możliwością dobudowania krótkich odcinków bocznych linii w ustronne miejsca. Ludność polska podlegała prawu okupacyjnemu – obowiązywały godzina policyjna i kara śmierci za pomoc Żydom. Ponadto obszar ten był zamieszkały bardzo licznie przez późniejsze ofiary, przez co nie było konieczności organizowania kosztownych wywózek

Czy wiesz, że...

- ▶ Pierwotnie konferencja w sprawie „ostatecznego rozwiązania” miała się odbyć na początku grudnia 1941 roku. Niemniej jednak przesunięto ją o dwa miesiące z dwóch powodów: ataku japońskiego na Pearl Harbour (7 grudnia) i w konsekwencji tego wydarzenia wypowiedzenia wojny Stanom Zjednoczonym przez III Rzeszę. W spotkaniu w willi Wannsee nie uczestniczyli najważniejsi przedstawiciele państwa niemieckiego, tj. Adolf Hitler, Hermann Göring czy Heinrich Himmler. Ten ostatni był jednak głównym pomysłodawcą całego projektu – w jego kwaterze na Mazurach odbyło się 14 stycznia 1942 roku spotkanie, na którym przygotowano większość zatwierdzonych później ustaleń. Władze dążyły też do utrzymania całego procesu w ścisłej tajemnicy, szczególnie wobec narodu niemieckiego, z obawy przed ewentualnymi protestami społecznymi i oczywiście odpowiedzialnością międzynarodową.

MORDERCY ZZA BIURKA

◀ *Adolf Eichmann (1906–1962). Był jednym z najważniejszych wykonawców procesu Zagłady Żydów, odpowiadając osobiście za „oczyszczenie” z nich Niemiec, Austrii oraz Protektoratu Czech i Moraw. Wizytował obozy Zagłady kontrolując działanie komór gazowych i postulując, by ich praca była jak najbardziej „efektywna”*
Fot. AIPN

◀ *Odilo Globocnik (1904–1945). W listopadzie 1939 r. objął stanowisko dowódcy SS i policji w dystrykcie lubelskim, gdzie zajmował się procesem germanizacji i akcją wysiedleńczą. Dowodził Akcją „Reinhardt” oraz procesem budowy obozów Zagłady*
Fot. NAC

◀ *Hans Frank (1900–1946). Zwierzchnik Generalnego Gubernatorstwa, nazywany w Berlinie ironicznie „królem Polski”. Działał na rzecz uwięzienia Żydów w gettach i przydzielania im jak najmniej racji żywnościowych. W 1942 r., po podjęciu decyzji o kolejnej obniżce przydziałów chleba, zapisał w swym dzienniku: „Trzeba stwierdzić na marginesie, że skazujemy na śmierć głodową półtora miliona Żydów”*
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ nazywanie przez Niemców Hansa Franka, generalnego gubernatora „królem Polski”. Ten nazistowski dygnitarz za swoje miejsce urzędowania przyjął zamek na Wawelu, przez co ironicznie w Berlinie mówiono na zarządzane przez niego Generalne Gubernatorstwo „Frank-reich”. Była to w rzeczywistości gra słów, gdyż po niemiecku „Frankreich” to Francja a „Frank-reich” to Rzesza Franka. Cała ta sytuacja świadczyła o tym, że gubernator faktycznie mógł podległy mu teren traktować jako swoją kolonię i miał szeroką autonomię w podejmowaniu zbrodniczych decyzji
- ▶ eskalację terroru stosowanego wobec ludności cywilnej przed rozpoczęciem deportacji. Aby jeszcze bardziej zastraszyć Żydów i zniechęcić do jakiegokolwiek oporu, dokonywano publicznych egzekucji, przeprowadzanych za pośrednictwem tworzonych przez Gestapo specjalnych oddziałów śmierci. Ofiary zazwyczaj dobierano przypadkowo, aby nikt nie był pewien czy przypadkiem nie doświadczy podobnego losu następnym razem
- ▶ duże osobiste zaangażowanie najważniejszych przedstawicieli władz okupacyjnych w proces likwidacji gett i realizację planów eksterminacyjnych. Zarówno Hans Frank – generalny gubernator jak i Odilo Globocnik – dowódca SS i policji w dystrykcie lubelskim, za jedno ze swoich priorytetowych zadań uznali wykazanie się przed władzami zwierzchnimi z realizacji planu „ostatecznego rozwiązania”. Wcześniej obaj też forsowali przeprowadzenie radykalnych rozwiązań wobec ludności żydowskiej

Czy wiesz, że...

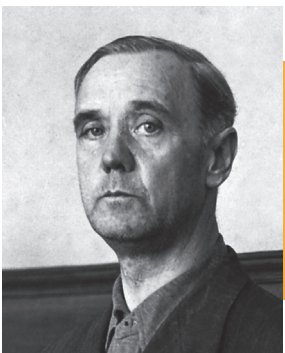
- ▶ Adolf Eichmann, nazista austriackiego pochodzenia, bezpośrednio odpowiedzialny za przygotowanie i koordynację planu eksterminacji europejskich Żydów, stał się po wojnie cennym informatorem w ustaleniach faktycznej organizacji maszyny śmierci. Po wieloletnich poszukiwaniach został wytropiony i pojmany przez wywiad Izraela na terenie Argentyny. W publicznym procesie z 1961 roku, który odbywał się w Jerozolimie, udzielił szczegółowych i obszernych wyjaśnień na temat swojej roli w akcji „ostatecznego rozwiązania”. Przesłuchano wówczas 112 świadków, głównie ofiar, które przeżyły wojnę i w szczegółach opowiadały o przebiegu eksterminacji. Ostatecznie Eichmann został skazany na karę śmierci, nie wyraził przy tym skruchy za swoje czyny. Po wykonaniu wyroku jego ciało spalono w przygotowanym na prędce krematorium a prochy rozrzucano nad wodami Morza Śródziemnego. Tym samym podzielił los swoich wojennych ofiar.

◀ Egzekucja przez rozstrzelanie pod murem getta warszawskiego
Fot. AIPN

OPRAWCY

◀ *Herman Höfle (1911–1962). Najbliższy współpracownik Odilo Globocnika, szef sztabu Aktion „Reinhardt”. Koordynował działania dowódców policji w poszczególnych dystryktach Generalnego Gubernatorstwa. Nadzorował deportacje Żydów z getta w Warszawie, a w 1943 r. kierował Akcją „Erntefest”*
Fot. domena publiczna

◀ *Wilhelm Blum (1890–1948). Członek sztabu Aktion „Reinhardt”. Latem 1942 r. został przeniesiony z Lublina do Radomia, by wspomóc tamtejsze władze policyjne w likwidacji gett na terenie dystryktu radomskiego Generalnego Gubernatorstwa*
Fot. AIPN

◀ *Christian Wirth (1885–1944). Pierwszy komendant obozu w Bełżcu, a następnie inspektor pozostałych obozów Zagłady. Opracował i wdrożył procedury postępowania z Żydami przywożonymi do obozów, tak by ich uśmiercanie w komorach gazowych było jak najszybsze*
Fot. domena publiczna

▼ Egzekucja publiczna dziesięciu Żydów przez powieszenie w Zduńskiej Woli w 1942 r.
 Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ terror panujący w gettach. Aby złamać resztki morale mieszkających tam Żydów oraz przeciwdziałać wszelkim próbom oporu nie ustawały tam publiczne, masowe egzekucje
- ▶ dobór kadr na potrzeby bezpośredniej realizacji akcji ludobójstwa. Większość oprawców to osoby o wątpliwych walorach moralnych. Widoczny na ilustracji Wilhelm Blum związał się z nazistami przed wojną z obawy o aresztowanie za malwersacje finansowe. Herman Höfle prześladował Żydów już w czasach „nocy kryształowej” a Christian Wirth był tak okrutny i brutalny, że bali się go nawet podwładni mu esesmani
- ▶ ukrywanie odpowiedzialności sprawców. Aby wykonać zdjęcia z egzekucji wymagane było specjalne pozwolenie. Zazwyczaj nie znajdziemy też na fotografiach osób, które dowodziły akcjami eksterminacyjnymi. Dbano o to, by w wypadku ujawnienia zbrodni ich bezpośredni sprawcy pozostali anonimowi

Czy wiesz, że...

- ▶ Wielu oprawców Aktion „Reinhardt” zostało po jej zakończeniu przeniesionych na front jugosłowiański, gdzie dosięgła ich sprawiedliwość. Widoczny na zdjęciu Christian Wirth został zabity przez miejscową partyzantkę. Licznych, którzy przeżyli, ścigano i sądzono w okresie powojennym (Höfle, Blum). Ale byli też i tacy, którym udało się uniknąć sprawiedliwości. Tzw. „łowcy nazistów” nie zdołali między innymi pojmać Josefa Mengele, zwanego „Aniołem Śmierci”, lekarza obozowego z Auschwitz. Odpowiadał on za selekcję więźniów na rampie oraz zbrodnicze eksperymenty na ludziach. Uciekł na Zachód, gdzie udało mu się wydostać z niewoli amerykańskiej i wyemigrować do Argentyny. Tam wiodło mu się nieźle, założył nawet prywatną klinikę, w której dokonywano aborcji. Zmarł w Brazylii, prawdopodobnie na udar mózgu w czasie kąpieli w 1979 roku. Jego tożsamość potwierdzono w późniejszych latach badaniami DNA.

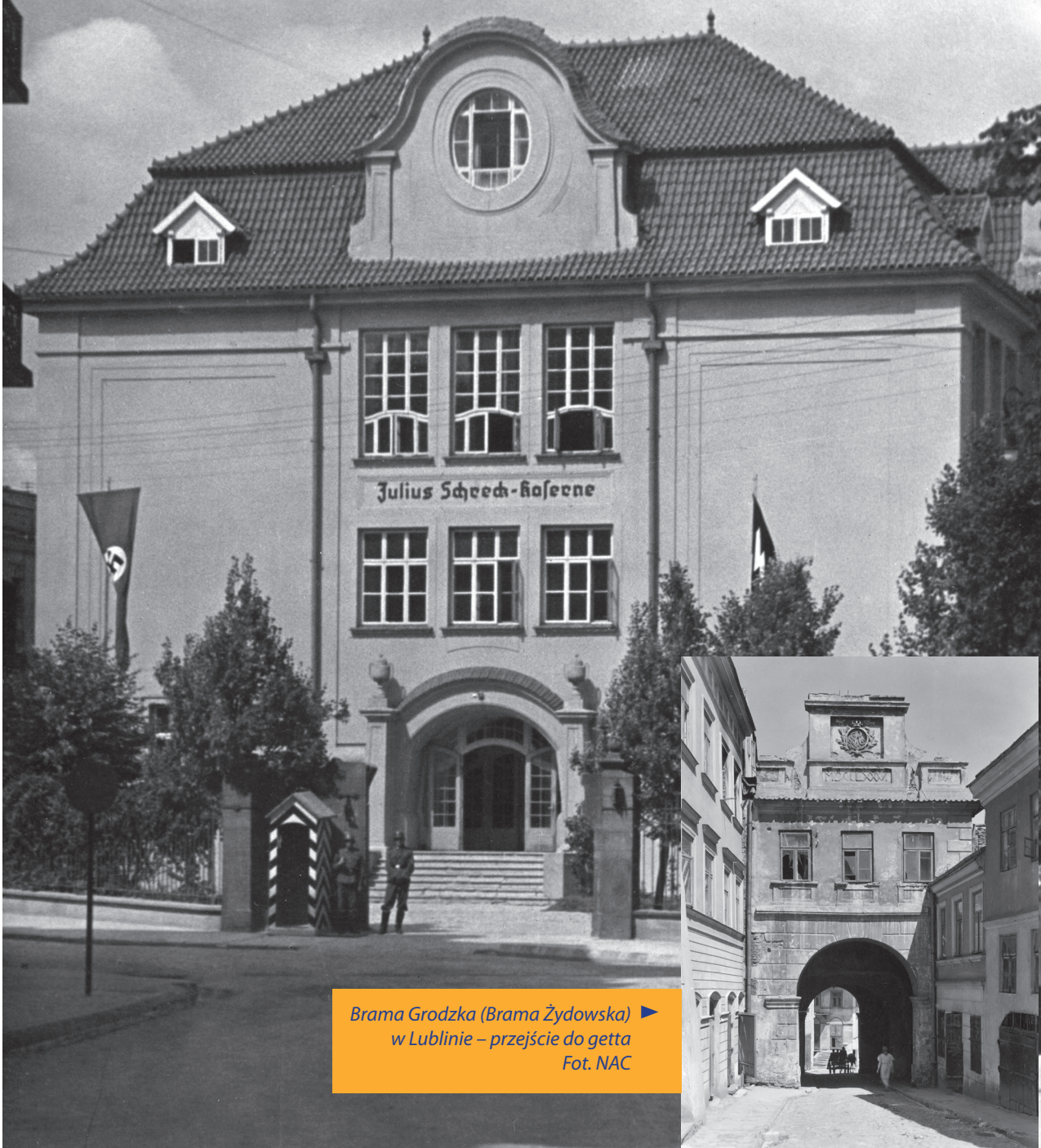
POCZĄTEK AKTION „REINHARDT”

Wczesną wiosną 1942 r. w całym Generalnym Gubernatorstwie Niemcy rozpoczęli likwidację najmniejszych gett, przesiedlając ich mieszkańców do dzielnic w większych miejscowościach, leżących w sąsiedztwie linii kolejowych. Przesiedlenia te pogłębiły jeszcze ogromną nędzę Żydów, wzmagając ciasnotę mieszkaniową i powszechny głód. Wkrótce zapadła decyzja, iż Aktion „Reinhardt” rozpocznie się od unicestwienia mieszkańców getta w Lublinie, w którym przebywało wówczas ponad 37 tys. osób. W nocy z 16 na 17 marca 1942 r. część dzielnicy została otoczona przez niemieckie oddziały policyjne, a o godz. 24.00 przystąpiono do wypędzania ludzi z mieszkań. W następnych dniach kolumny przerażonych mężczyzn, kobiet i dzieci były przeprowadzane na kolejowy plac przeładunkowy, gdzie Żydów zmuszano, by weszli do wagonów towarowych. Odprawiane stąd pociągi kierowane były do obozu Zagłady w Bełżcu. Osoby pozostające nadal w getcie informowano, że ich krewni, przyjaciele i znajomi wyjechali do „obozów pracy na Wschodzie”, gdzie odtąd będą mogli żyć w spokoju i bezpieczeństwie.

▲ Okupacyjna siedziba lubelskiego oddziału partii nazistowskiej. Obecnie Dom Żołnierza Polskiego przy ul. Żwirki i Wigury
Fot. NAC

▼ Lubelskie koszary im. Juliusa Schrecka – budynek, w którym mieścił się sztab Aktion „Reinhardt”. Obecnie siedziba Wydziału Prawa, Prawa Kanonicznego Administracji Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego przy ul. Spokojnej
Fot. NAC

Brama Grodzka (Brama Żydowska) ►
w Lublinie – przejście do getta
Fot. NAC

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ genezę kryptonimu „Reinhardt” określającego akcję likwidacji Żydów z Generalnego Gubernatorstwa i Okręgu Białostockiego. Nazwa ta nadana została na cześć Reinharda Heydricha, jednego z głównych pomysłodawców Holocaustu narodu żydowskiego. Dodana na końcu imienia litera „t” wynikała z błędnego zapisu przekazanego przez Heinricha Himmlera. Warto wspomnieć, że kryptonim ten nadano operacji kilka miesięcy później (w czerwcu 1942 roku), po zabiciu Heydricha w Pradze przez czeskich spadochroniarzy przeszkolonych w Wielkiej Brytanii
- ▶ wyznaczenie Lublina na miejsce koordynacji działań w ramach realizacji zbrodniczych planów „ostatecznego rozwiązania”. Stojący na czele tutejszego dystryktu dowódca SS i policji Odilo Globocnik miał już spore doświadczenie w akcjach pacyfikacyjno-eksterminacyjnych, poczynawszy od roku 1939. To on kierował rozstrzeliwaniami w ramach represji skierowanych wobec ludności polskiej podczas „Sonderaktion Lublin” i „Akcji AB”. Osobiście też wykazywał duże zainteresowanie kwestią żydowską, jawnie manifestując w tym kierunku swoją niechęć i nienawiść. Znany jest fakt, że taras swojej rezydencji nakazał wyłożyć macewami (płytami nagrobnymi) z pobliskiego kirkutu (cmentarza)
- ▶ termin wyznaczenia początku operacji – noc z 16/17 marca 1942 roku. Był to moment, w którym III Rzesza przestała już osiągać sukcesy na frontach wojennych a na terenach ZSRS, kontrolowanych nadal przez Niemców, zamieszkiwała olbrzymia liczba ludności żydowskiej, którą chciano unicestwić. W dodatku wiosną i latem z logistycznego punktu widzenia łatwiej przeprowadzać masowe wywozki

Czy wiesz, że...

- ▶ Sztab Aktion „Reinhardt” mieścił się w wydzielonej dla niemieckich dygnitarzy dzielnicy śródmiejskiej Lublina. Przed 1939 rokiem była wizytówką przedwojennego miasta, głównie dzięki okazałej, modernistycznej zabudowie lat 30. Tamtejsza dzielnica willowa została oczywiście wysiedlona i zakwaterowano tam przybyłych z III Rzeszy wyższych funkcjonariuszy SS i policji. Przejęty gmach przedwojennej szkoły średniej im. Stefana Batorego posłużył za centrum dowodzenia całą operacją. Okolica była ściśle chroniona przez patrole esesmanów i jako część „aryjska” niedostępna dla ludności polskiej. Bywał tu także Heinrich Himmler, który osobiście nadzorował rozbudowę niemieckiego obozu koncentracyjnego KL Lublin na Majdanku. Lublin pełnił również rolę przejściowego „skarbcza” zrabowanego podczas akcji mienia żydowskiego. A było tego, wg zestawień samego Globocnika, sporo: prawie trzy tony złota, ponad 18 ton srebra, 15 kg platyny, dewizy w banknotach i złotych monetach z kilkudziesięciu krajów, tysiące złotych pierścieni z brylantami i diamentami i wiele innych kosztowności.

PASMO ZBRODNI

Unicestwienie getta w Lublinie zapoczątkowało akcję całkowitej likwidacji gett, przeprowadzoną w całym Generalnym Gubernatorstwie. Trwała ona aż do 1943 r., objęto nią również włączony w granice III Rzeszy Okręg Białostocki.

W każdym z miast likwidacja miała podobny przebieg – getto było otaczane przez oddziały policyjne, a jego mieszkańców gromadzono na wybranym placu. Budynki przeszukiwano, zabijając na miejscu ukrywających się, osoby starsze i kalekie, a także pacjentów szpitali. Następnie Niemcy i służący pod ich rozkazami kolaboranci (byli jeńcy armii sowieckiej, którzy przeszli na stronę wroga) przeprowadzali Żydów w kolumnach na najbliższą stację kolejową, strzelając do osób nie będących w stanie iść w odpowiednim tempie. Na miejscu pozostawiano niewielkie komanda robocze, których członkowie w kolejnych dniach przeszukiwali domy, gromadząc znalezione w nich wartościowsze przedmioty. Po zakończeniu pracy członkowie tych grup byli rozstrzeliwani lub osadzani w obozach pracy przymusowej.

▲ Pierwszy transport Żydów z getta w Jędrzejowie do niemieckiego obozu Zagłady w Treblince, 16 września 1942 r.
Fot. domena publiczna

▼ Mieszkańcy getta warszawskiego wypędzani przez Niemców na plac kolejowy
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ powiązanie kwestii wysiedleń Żydów z usankcjonowanym rabunkiem ekonomicznym mienia. Przy okazji likwidacji gett miało miejsce proces pozbawiania ich mieszkańców nie tylko resztek godności – ofiary okradano także z ostatnich oszczędności i plądrowano pozostawione ruchomości. Oczywiście zyski z tego tytułu zasilają nie tylko Reichsbank (bank Rzeszy) lecz również w sposób nieformalny kieszenie bezpośrednich wykonawców
- ▶ sposób organizacji wywozków do obozów. Odbywało się to zazwyczaj koleją, z lokalnych stacji lub za pośrednictwem wybudowanych specjalnie w tym celu bocznic. W oczekiwaniu na pociąg zaplanowane było również gromadzenie ludzi w dużych skupiskach na placach przeładunkowych (Umschlagplatz), gdzie często przez wiele godzin stłoczeni oczekiwali na załadunek przy zmiennych warunkach pogodowych. Był to celowy zabieg, aby dodatkowo osłabić siły i wolę życia późniejszych ofiar
- ▶ aspekt psychologiczny deportacji. Często przy eskortowaniu ludzi na plac przeładunkowy i do wagonów kolejowych angażowano działającą w gettach policję żydowską. Zabieg ten miał uspokoić ludzi i niejako stworzyć pozory, że celem wyjazdu jest przesiedlenie w miejsce, gdzie rozpoczną oni nowe życie, a tam czekają już na nich przygotowane kwatery i praca

Czy wiesz, że...

- ▶ Największe getto w Generalnym Gubernatorstwie, jak i całej okupowanej Europie, utworzono w Warszawie. W 1941 roku mieszkało tam 450 tysięcy ludzi, z czego większość zmarła w wyniku chorób lub została deportowana do obozów zagłady. Jego likwidacja rozpoczęła się w lecie 1942 roku, między lipcem a wrześniem. Na miejsce eksterminacji wybrano Treblinkę, wieś leżącą na uboczu, kilkadziesiąt kilometrów na północny-wschód od stolicy. Nie bez znaczenia, jak zwykle, był też aspekt ekonomiczny wyznaczenia miejsca wywozków – nie powinno leżeć zbyt daleko od dużych skupisk ludności pochodzenia żydowskiego, ze względu na koszty transportu. Do Trebinki zesłano ok. 75% mieszkańców warszawskiego getta. Wśród nich były osoby wybitne, jak chociażby znany społecznik, lekarz, pedagog i pisarz dziecięcy w jednej osobie – Janusz Korczak, który wraz z dziećmi z żydowskiego Domu Sierot w symbolicznym pochodzie podążał na spotkanie śmierci.

FABRYKI ŚMIERCI

W ramach Akcji „Reinhardt”, miejscem docelowym większości transportów z mieszkańcami gett był jeden z trzech obozów Zagłady - Bełżec, Sobibór lub Treblinka II. Kres życia wielu mężczyzn, kobiet i dzieci miał miejsce już w wagonach, gdzie ludzie umierali z powodu ogromnego ścisku, braku powietrza i wody, ran i obrażeń oraz szoku psychicznego. Po dotarciu pociągów na miejsce więźniów wyprowadzano z wagonów, kładąc im pozostawić na miejscu bagaże i rzeczy osobiste. Następnie kierowano ich do wybranych budynków informując, że są to łaźnie, w których odbędzie się kąpiel. Rozebrane do naga ofiary zamykano w komorach gazowych, a następnie uruchamiano silniki spalinowe, wpuszczając do wnętrza tlenek węgla. W innych obozach do komór wsypywano Cyklon B – granulat nasączony zabójczym cyjanowodorem). Agonia ofiar była często długa i pełna cierpienia. W tym samym czasie inni więźniowie żydowscy przeprowadzali sortowanie bagaży i ubrań, poszukując w nich pieniędzy i kosztowności. Ciała zamordowanych grzebano w zbiorowych mogiłach lub palono w krematoriach.

▲ Żydzi w wagonie kolejowym zmierzającym do obozu Zagłady
Fot. domena publiczna

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ przygotowanie w najdrobniejszych szczegółach całego procesu mordowania ludzi. Długie oczekiwanie na załadunek, wielogodzinny transport do obozów śmierci miały wśród skazanych spowodować zubożnienie na nadchodzący los
- ▶ sposób przeprowadzania likwidacji fizycznej. Po opuszczeniu bydłych wagonów, w których Żydzi byli niemiłosiernie stłoczeni, na rampie kolejowej czekali na nich esesmani z psami. Pozbawianie odzieży osobistej w miejscu publicznym także przyczyniało się do pogłębiania szoku psychicznego późniejszych ofiar
- ▶ oprawcy dbali o to, by do samego końca w skazanych na śmierć tliła się jeszcze nadzieja na przeżycie. Kierowano ludzi na miejsce kaźni informując, że idą do łaźni, gdzie odbędzie się kąpiel przed rozlokowaniem w utworzonych dla nich specjalnych kwaterach. Ofiarom kazano też zapamiętać, gdzie pozostawili resztę swoich rzeczy, aby mogli je po kąpeli odebrać. Ponadto same komory gazowe były tak zamaskowane, by nie wzbudzać podejrzeń oczekujących na śmierć

Czy wiesz, że...

- ▶ Cyklon B – najbardziej śmiertelny środek w czasie Akcji „Reinhardt” został wynaleziony przez niemieckiego chemika i noblistę Fritza Habera. Sam twórca musiał opuścić kraj w latach 30. ze względu na swoje żydowskie pochodzenie. Początkowo środek ten używany był w obozach koncentracyjnych do celów dezynfekcyjnych jako odwyszawiacz ubrań. Jego pierwsze użycie na ludziach (600 jeńców radzieckich i 250 Polaków) zalecił Rudolf Hoess, komendant obozu w Auschwitz, w 1941 roku. Jak sam wspominał w powojennej autobiografii, poszukiwał środka, który byłby tani, skuteczny i nie działał na wyobraźnię wykonujących egzekucję. Ujął to w sposób następujący:

„Nad samą kwestią zabijania (...) nie zastanawiałem się bardzo. Taki był rozkaz i miałem go wykonać. Otwarcie jednak powiem, że zagazowanie tego transportu podzielało na mnie uspokajająco, wkrótce przecież trzeba było rozpocząć masowe uśmiercanie Żydów (...) Zawsze ogarniała mnie groza, gdy myślałem o masowych rozstrzelaniach, zwłaszcza kobiet i dzieci (...) Teraz byłem spokojny, że rzezie ominą nas wszystkich i że ofiarom można będzie do ostatniej chwili oszczędzić cierpień. To właśnie było moją największą troską...”

Ponieważ cała operacja była tajna, we wszelkiej korespondencji na temat cyklonu B używano określeń typu „materiał do specjalnego potraktowania” lub „materiały dla przesiedlania Żydów”.

BELŻEC

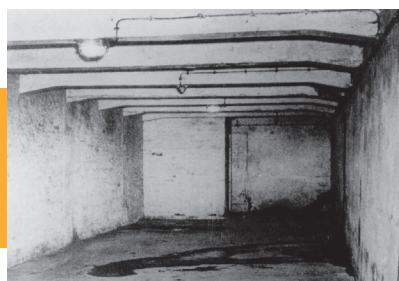
Obóz Zagłady w Belżcu – zlokalizowany przy linii kolejowej Warszawa-Lublin-Lwów – rozpoczął działalność 17 marca 1942 r., gdy dotarły tam transporty Żydów z gett w Lublinie i Lwowie. W następnych miesiącach kierowano tam pociągi wiozące na śmierć mieszkańców dziesiątek miejscowości w dystrykcie lubelskim (Biłgoraj, Izbica, Kraśnik, Lubartów, Zamość i in.), krakowskim (Jarosław, Jasło, Kraków, Rzeszów i in.) i galicyjskim (Brody, Drohobycz, Kołomyja, Stanisławów i in.). Wśród nich byli przesiedleni wcześniej do Generalnego Gubernatorstwa żydowscy obywatele Austrii, Niemiec, Protektoratu Czech i Moraw oraz Słowacji. Ogółem w obozie zamordowano w ciągu kilku miesięcy ok. 450 tys. osób.

W grudniu 1942 r. liczba ciał ofiar była tak duża, iż groziło to wybuchem epidemii. Niemieckie władze zdecydowały wówczas o masowym paleniu zwłok i całkowitej likwidacji obozu. Część jego infrastruktury przekazano do niemieckiego obozu koncentracyjnego KL Lublin, a załogę rozproszono. Likwidacja ta zakończyła się w czerwcu 1943 r.

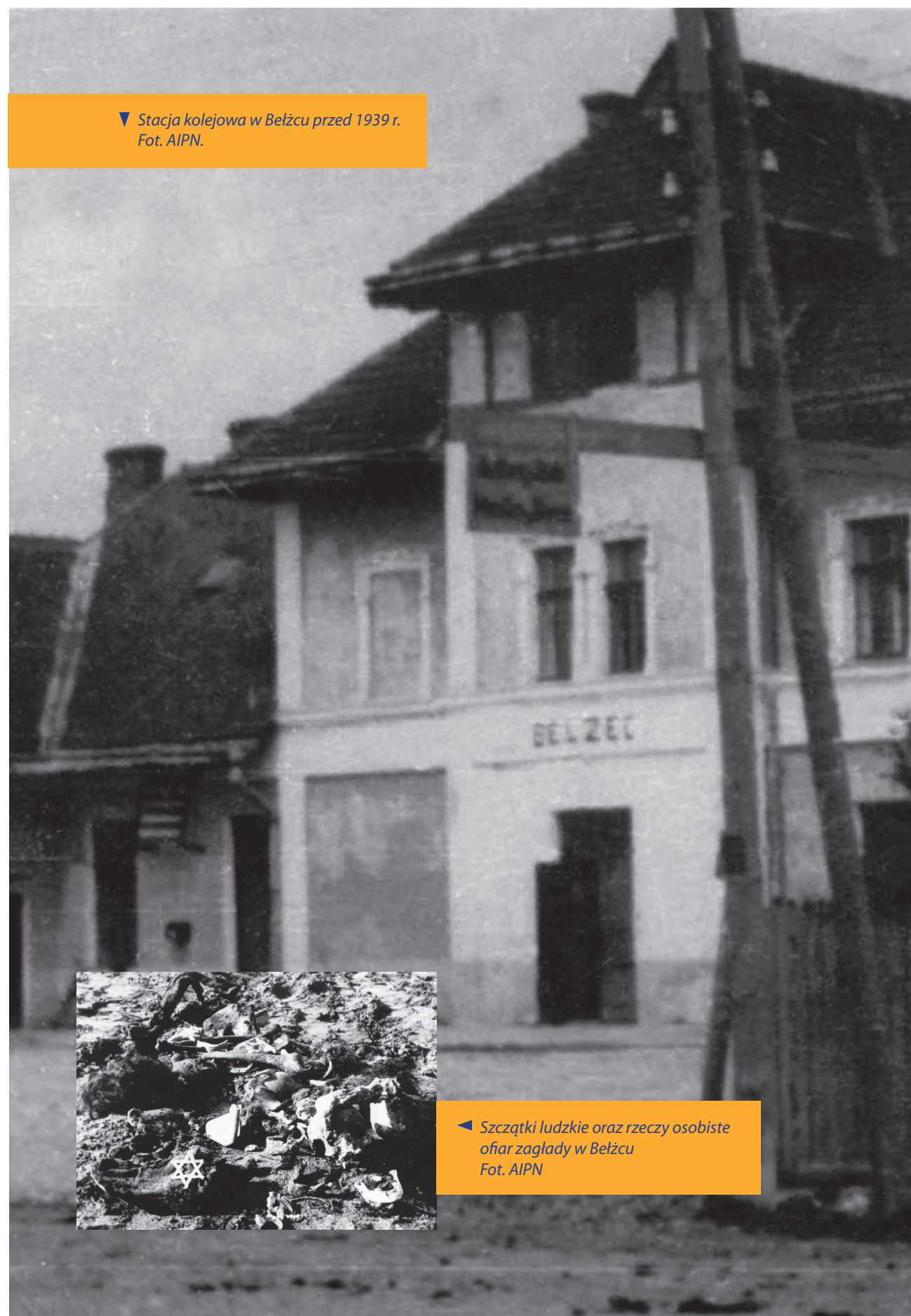

◀ Załoga obozu w Belżcu, na czele której początkowo stał Christian Wirth, a od 1 sierpnia 1942 r. Gottlieb Hering
Fot. AIPN

▶ Wnętrze jednej z komór gazowych w Belżcu, które łącznie umożliwiły zabicie 4 tys. osób jednocześnie.
Fot. AIPN

▼ Stacja kolejowa w Belżcu przed 1939 r.
Fot. AIPN.

◀ Szczątki ludzkie oraz rzeczy osobiste ofiar zagłady w Belżcu
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ obóz zagłady w Bełżcu był pierwszym tego typu przedsięwzięciem nazistów na ziemiach Generalnego Gubernatorstwa. Miał stanowić też „wzór”, na podstawie którego powstawały kolejne miejsca eksterminacji Żydów. Stanowił wobec tego niejako „poligon doświadczalny” dla całego procesu Holocaustu
- ▶ wybór miejsca kaźni uwzględniał centralne położenie pomiędzy dwoma dużymi miastami, w których znajdowały się przeludnione getta. Bełżec to mała miejscowość pomiędzy Lublinem a Lwowem, przez którą prowadzi linia kolejowa (z węzłem w Rawie Ruskiej). Ze względu na niewielkie zaludnienie i możliwość wykorzystania rampy po dawnym przedsięwzięciu eksploatacji lasów, zbrodnię łatwo było ukryć przed ciekawością zamieszkających w okolicy pobliskiego Tomaszowa Lubelskiego Polaków. Zresztą miejscowi byli przyzwyczajeni do obecności jeńców na tym terenie, gdyż wcześniej działał w tym rejonie obóz pracy dla budujących tzw. „linię Otto” – wały przeciwczołgowe na granicy z ZSRS
- ▶ sposób organizacji obozu zagłady. Oprawcy nie przykładali zbyt dużej wagi do budowy skomplikowanej infrastruktury obozowej. Tymczasowe baraki dla więźniów funkcyjnych oraz przechowywania resztek zrabowanego mienia, komory gazowe i krematoria, z założenia miały podlegać likwidacji po zakończeniu całej akcji. Wg ustaleń, załogę obozową stanowiło tu nie więcej niż 20 osób, rotacyjnie się zmieniających (w sumie udało się zweryfikować 37 nazwisk esesmanów służących w Bełżcu)

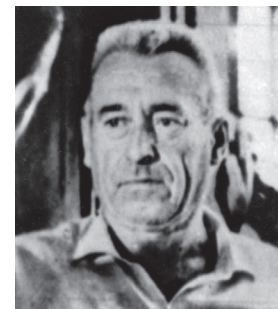
Czy wiesz, że...

- ▶ 17 marca 1942 roku przybyła do Bełżca pierwsza grupa przeznaczonych do zgładzenia Żydów. Data ta jest przyjmowana powszechnie za początek Akcji „Reinhardt”. Testowane tu metody masowego uśmiercania ludzi wdrażano później w Sobiborze i Treblince. Podczas pierwszych prób wykorzystywano spaliny samochodowe, tlenek i dwutlenek węgla, lecz wszystkie te sposoby okazywały się powolne i ekonomicznie nieuzasadnione. Ostatecznie więc zdecydowano się na gaz cyklon B. Mordów w Bełżcu zaprzestano w grudniu 1942 roku, po kilku zaledwie miesiącach od rozpoczęcia działalności – prawdopodobnie z powodu braku miejsca na grzebanie kolejnych ciał. Następnie rozebrano do fundamentów zabudowania obozowe a zakopane wcześniej zwłoki palono, aby zatrzeć ślady zbrodni. Na miejscu pochówku nazisci założyli z czasem gospodarstwo rolne, na którym osadzono zniemczonego chłopca z rodziną. Jego zadaniem było pilnowanie terenu przed miejscową ludnością.

SOBIBÓR

Obóz Zagłady w Sobiborze – zlokalizowany przy linii kolejowej Chełm-Włodawa – rozpoczął działalność prawdopodobnie w maju 1942 r. Kierowano tam przede wszystkim transporty z gett i obozów pracy w dystrykcie lubelskim (Chełm, Hrubieszów, Włodawa i in.), a także w dystrykcie galicyjskim (Drohobycz, Sambor, Stryj i in.). W obozie mordowano również Żydów z Białegostoku, Lidy, Mińska, Wilna. Do Sobiboru kierowano także osoby pochodzące z Francji, Holandii, Słowacji oraz Protektoratu Czech i Moraw. Liczba osób, które straciły życie w Sobiborze szacowana jest na ok. 180 tys. mężczyzn, kobiet i dzieci.

Dnia 14 października 1943 r. więźniowie obozu, którzy stworzyli w nim organizację konspiracyjną, doprowadzili do buntu, w wyniku którego na wolność wydostało się ok. 200 osób. Przyczyniło się to do podjęcia przez Niemców decyzji o całkowitej likwidacji obozu.

▶ Franz Stangl (1908–1971). Stał na czele załogi obozu w Sobiborze od początku funkcjonowania do sierpnia 1942 r., kiedy funkcję komendanta przejął Franz Reichleitner
Fot. AIPN

▶ Gustav Wagner (1911–1980). Uznawany za najokrutniejszego członka niemieckiej załogi strażniczej Sobiboru. Słynął z mordowania przywożonych tutaj Żydów gołymi rękami oraz za pomocą łopat i siekier. Ze szczególnym sadyzmem znęcał się nad dziećmi
Fot. AIPN

▲ Brama prowadząca do obozu Zagłady w Sobiborze
Fot. United States Holocaust Memorial Museum

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ usytuowanie obozu na terenach leśnych nieopodal Włodawy. Był najdalej wysuniętym na wschód spośród wszystkich znanych nam miejsc masowej zagłady w ramach Akcji „Reinhardt”. Stąd jego szczególna rola – deportowano tam m.in. Żydów z terytorium Białorusi. Było to też chronologicznie drugie w kolejności, po Bełżcu, miejsce eksterminacji. Rozpoczęło działalność na przełomie kwietnia i maja 1942 roku
- ▶ ofiary Sobiboru to obywatele wielu krajów europejskich. Trafiali tam m.in. Żydzi austriaccy, czescy, niemieccy, słowaccy, francuscy a nawet holenderscy. Niemniej jednak połowa, spośród około 180 tysięcy zamordowanych, to obywatele polscy
- ▶ upowszechnienie wiedzy o istnieniu tego miejsca jeszcze w trakcie trwania wojny. Wpłynęła na to brawurowa ucieczka grupy więźniów, do której doszło w październiku 1943 roku. W tymże roku obóz przekształcono decyzją Himmlera w obóz koncentracyjny. Niemniej jednak, tak jak w Bełżcu, ostatecznie rozebrano baraki i przed końcem wojny zatarto wszelkie ślady istnienia tego miejsca zagłady

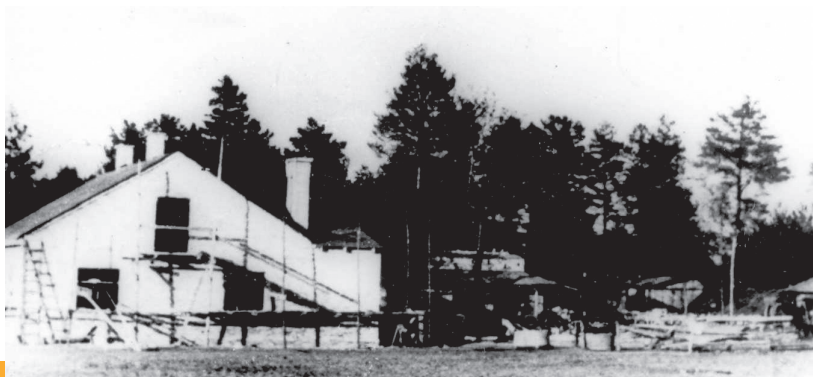
Czy wiesz, że...

- ▶ Ucieczka z Sobiboru jest najbardziej spektakularnym przykładem buntu obozowego przeciwko masowej eksterminacji. Jej plany zaczęły rodzić się na przełomie wiosny i lata 1943 roku, gdy pracujący przy rampie kolejowej Żydzi odkryli, jaki los spotkał ich poprzedników zacierających ślady po istnieniu obozu w Bełżcu (znaleźli notatki na ten temat ukryte w ubraniach rozstrzelanych). Konspiracja nabrała tempa, gdy do Sobiboru przybyła grupa około 2 tysięcy osób z getta w Mińsku. Wśród nich było wielu jeńców żydowskich służących wcześniej w Armii Czerwonej. Po nawiązaniu współpracy z przebywającymi już od dawna w obozie spiskowcami, którymi kierował Leon Feldhender, na przywódcę powstania wyznaczono porucznika Aleksandra „Saszę” Pieczerskiego. W przygotowania do ucieczki wtajemniczono stosunkowo niewielką grupę około 30-40 więźniów, w tym dwóch kapo obozowych. Z obawy przed wykryciem spisku nie informowano ogółu przebywających na miejscu Żydów. Główną broń powstańców stanowiły noże i topory, wykradzione w tajemnicy z miejscowego magazynu i warsztatu stolarskiego. Ustalono, że powstanie wybuchnie w godzinach popołudniowych, gdyż w czasie zbliżającego się zmroku łatwiej będzie się ukryć w okolicznych lasach. W dniu 14 października około 15:30 spiskowcy po zamordowaniu 12 esesmanów (na 17 będących wówczas w obozie) podjęli udaną próbę ucieczki. Szacuje się, że z około 600 więźniów połowie udało się zbiec. Wojnę przeżyło zaledwie ok. 60 osób. Ucieczka z Sobiboru została też zekranizowana – powstały na jej temat dwa filmy fabularne: brytyjski (otrzymał Złoty Glob 1988) i międzynarodowa koprodukcja z 2018 roku.

TREBLINKA II

Obóz Zagłady Treblinka II zlokalizowany przy linii kolejowej Siedlce-Małkinia był uruchomionym najpóźniej (w lipcu 1942 r.), ale zarazem największym obozem Akcja „Reinhardt”. Niemcy kierowali tam systematycznie transporty z Warszawy i wielu gett na terenie dystryktu warszawskiego (Otwock, Mińsk Mazowiecki, Wołomin i in.), a także z dystryktu radomskiego (Częstochowa, Kielce, Radom i in.). Na śmierć wysłano tam również wielu Żydów z Lubelszczyzny (Biała Podlaska, Dęblin, Parczew, Radzyń Podlaski i in.), Okręgu Białostockiego (Białystok, Wołkowysk, Zambrów i in.), Słowacji, Protektoratu Czech i Moraw, greckiego miasta Saloniki, a także okupowanych przez Bułgarię – sojusznika III Rzeszy – obszarów Tracji i Macedonii. Ogółem w obozie zamordowanych zostało ok. 850 tys. osób.

Dnia 2 sierpnia 1943 r. członkowie konspiracji obozowej, wzmocnieni przywiezionymi do Trebłinki powstańcami z getta warszawskiego, wywołali bunt, w czasie którego podpalono część budynków, a ok. 300 więźniom udało się zbiec. Wkrótce obóz został zlikwidowany.

▲ Niektóre z budynków obozowych w Treblince
Fot. AIPN

▼ Tablica informacyjna w Treblince
Fot. AIPN

► Koparka kopiąca masowe groby dla Żydów zamordowanych w komorach gazowych Trebłinki
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ znaczenie obozu w realizacji Akcji „Reinhardt”. Treblinka II to największa z „fabryk śmierci”. Życie straciło tam ponad 800 tysięcy ludzi, czyli więcej niż w Bełżcu i Sobiborze. Było to też najbliżej położone od Warszawy miejsce zagłady
- ▶ założenia lokalizacyjne były podobne do tych, które charakteryzowały pozostałe obozy: dobra infrastruktura transportowa z wykorzystaniem linii kolejowych, oddalenie od dużych skupisk ludzkich, duży stopień zalesienia okolicy. Najbliższą miejscowością leżącą 10 km od obozu był Kosów Lacki, zamieszkały zresztą wówczas głównie przez ludność żydowską (całe miasteczko zamieniono w czasie wojny na getto)
- ▶ Treblinka II to nie tylko miejsce zagłady. Utworzono tu również karny obóz pracy pod nazwą Treblinka I, który funkcjonował w latach 1941–1944. Przedsięwzięcie to zainicjował niemiecki starosta powiatowy w Sokołowie Podlaskim, Ernst Gramss
- ▶ załogę tego miejsca kaźni stanowiło iście międzynarodowe środowisko. Oprócz Niemców i Austriaków zawiadujących obozem (20–30 osób) liczył on również około 100–120 strażników, głównie pochodzenia ukraińskiego. Bulwersującym faktem jest, że pierwszy jego komendant dr Irmfried Eberl, był z zawodu lekarzem, który zamiast zajmować się leczeniem ludzi kierował procesem ich uśmiercania

Czy wiesz, że...

- ▶ Obóz w Treblince nierozzerwalnie kojarzy się z gehenną Żydów warszawskiego getta. Pierwszy transport tzw. „pociągów specjalnych” ruszył ze stolicy 22 lipca 1942 roku z tamtejszego Umschlagplatzu. I tak codziennie aż do początków sierpnia, gdy uruchomiono również drugi transport. Każdy skład to około 60 wagonów, stąd łatwo wyliczyć, że Warszawę opuszczało od 5-10 tysięcy ludzi dziennie. Cały ten proceder funkcjonował pod kryptonimem „Wielkiej Akcji”. W sumie do Treblinki trafiło 75% mieszkańców warszawskiego getta. Wśród nich byli przedstawiciele przedwojennej polskiej kultury, sportu, nauki. Najbardziej znaną ofiarą był wspomniany już Janusz Korczak. Deportacji do obozu udało się uniknąć w ostatniej chwili Władysławowi Szpilmanowi, do którego historii nawiązuje oscarowy film Stevena Spielberga „Pianista”. Niemniej jednak w Treblince zginęła cała jego rodzina.

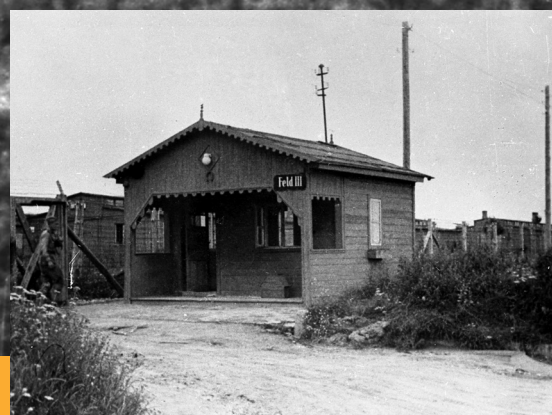
KL LUBLIN (MAJDANEK)

Ważnym ogniwem Akcji „Reinhardt” stał się też niemiecki obóz koncentracyjny w Lublinie, zwany potocznie „Majdankiem”. Już od grudnia 1941 r. więziono tutaj setki Żydów z Lubelszczyzny, zmuszonych do niewolniczej pracy przymusowej. Od następnego roku do obozu docierały systematycznie transporty żydowskich więźniów ze Słowacji, Protektoratu Czech i Moraw, Austrii i Niemiec. Początkowo w obozie pozostawiano tylko mężczyzn, a kobiety i dzieci kierowano do gett na Lubelszczyźnie, skąd trafiały one następnie do obozów Zagłady. Z biegiem czasu sytuacja uległa zmianie i w obozie pozostawiano całe transporty więźniów, m.in. warszawskich i białostockich. Szacuje się, że od utworzenia obozu do lipca 1944 r. więziono w nim nie mniej niż 74 tys. osób narodowości żydowskiej, spośród których zginęło co najmniej 59 tys.

▶ Jeńcy niemieccy trzymający puszki Cyklonu B, którego używano do uśmiercania w komorach gazowych
Fot. AIPN

▼ Baraki obozowe i wieżyczka strażnicza
Fot. AIPN

▲ Jeden z budynków obozowych, przeznaczonych dla strażników
Fot. AIPN

▲ Piece krematoryjne ze spalonymi w nich szczątkami ludzkimi
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ nazewnictwo obozu. Dziś powszechnie używa się określenia obóz na Majdanku w odniesieniu do przedwojennej peryferyjnej dzielnicy miasta - Majdan Tatarski. Natomiast w czasie wojny jego formalna nazwa brzmiała KL Lublin – nawiązywała raczej do nazwy miasta a nie jego obrzeży
- ▶ Majdanek pełnił pierwotnie funkcję obozu koncentracyjnego, a dopiero w późniejszej fazie przystąpiono do jego rozbudowy celem stworzenia rozbudowanej infrastruktury masowego uśmiercania (nowe komory gazowe i krematorium). W odróżnieniu od najbardziej znanego obozu śmierci w Auschwitz, komory gazowe znajdowały się tu na uboczu, w okolicach łaźni a nie krematoriów, co miało zapobiec panice wśród osób prowadzonych na śmierć. Utrudniało to jednak późniejszy transport zwłok pomordowanych
- ▶ było to jedyne w ramach Akcji „Reinhardt” miejsce zagłady położone w okolicy dużego miasta. Niemcy starali się jednak odciąć peryferia Majdanka od dzielnic centralnych. Między Lublinem a obozem znajdowały się pola uprawne. Więźniowie kierowani do obozu i skazani na śmierć musieli przemierzać pieszo kilkukilometrową drogę od rampy kolejowej w mieście

Czy wiesz, że...

- ▶ Majdanek miał być w założeniu Heinricha Himmlera największym kombinatem niewolniczej pracy w okupowanej Europie. Osobiście nadzorował jego rozbudowę przyjeżdżając do Lublina. Przez obóz przewinęło się około 150 tysięcy osób, z czego zamordowano ponad połowę. Miejsce to jest jednak najlepiej zachowane ze wszystkich obozów zagłady działających w ramach Akcji „Reinhardt”. Wpłynęło na to kilka przyczyn: ze względów gospodarczych, aby maksymalnie do końca wykorzystywać tanią siłę roboczą, Niemcy utrzymywali jego funkcjonowanie praktycznie do lipca 1944 roku, czyli momentu wkroczenia na jego teren wojsk sowieckich. Nie zdążono w związku z tym zatrzeć wszystkich śladów ludobójstwa. Współcześnie można tu zobaczyć puszki po używanych do uśmiercania cyklonie B, sterty ubrań zrabowanych więźniom, komory gazowe i krematorium, które zostało częściowo zrekonstruowane, gdyż naziści spalili budynek przed ewakuacją. Wkraczający na teren obozu żołnierze zastali jednak w piecach tłące się resztki szczątków ludzkich. Aby ukryć swoje zbrodnie, oprawcy spopielone zwłoki rozsiewali po okolicznych polach, w celu ich użyźniania.

AKTION „ERNTEFEST”

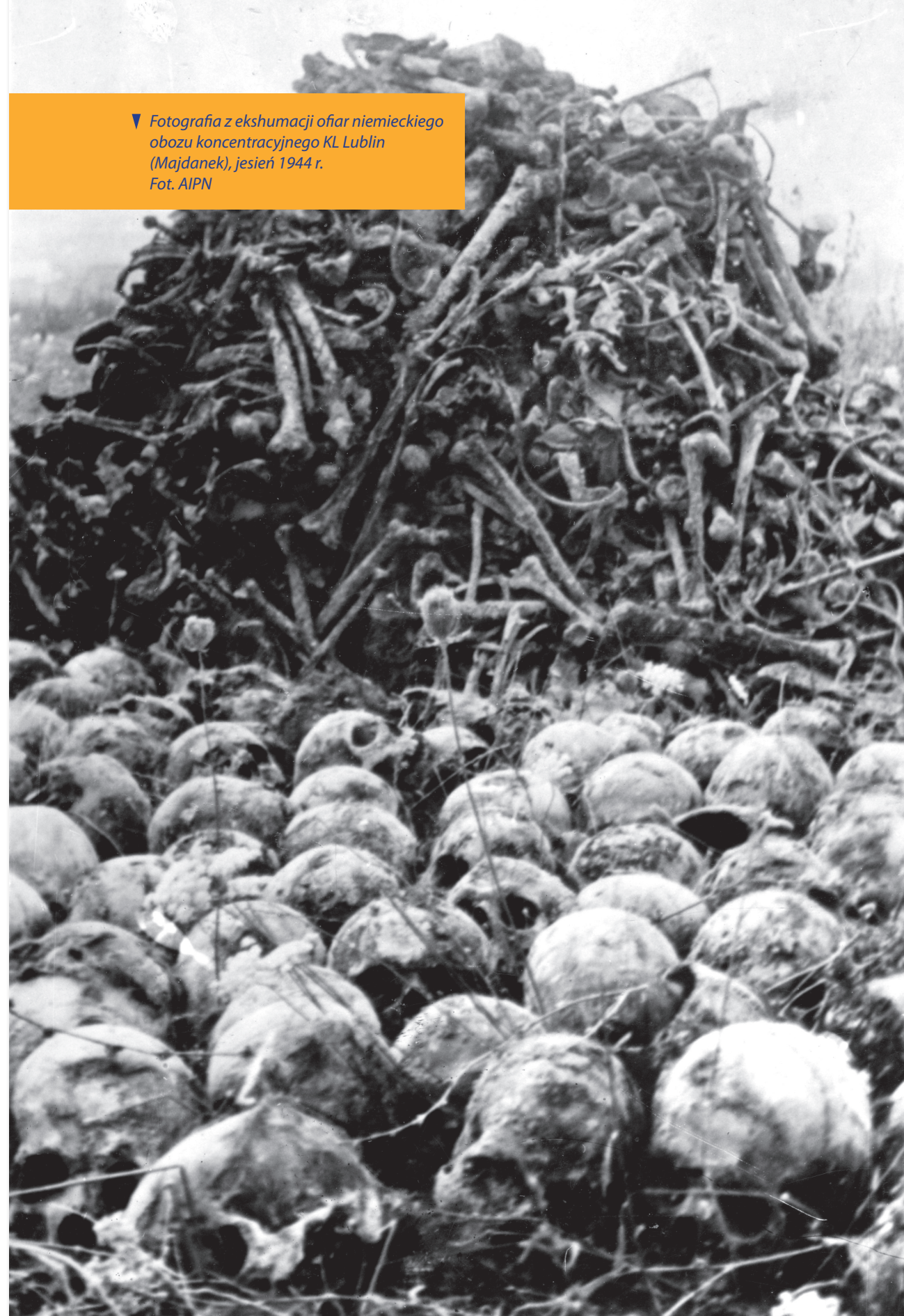
Jesienią 1943 r. w Generalnym Gubernatorstwie i Okręgu Białostockim Niemcy przystąpili do likwidacji ostatnich gett. Nieliczni Żydzi, którzy przetrwali deportacje, byli więzieni w obozach koncentracyjnych i obozach pracy przymusowej. Bunt więźniów w Treblince i Sobiborze wzmocniły wśród Niemców przeświadczenie, że ocalali nie będą chcieli pójść dobrowolnie na śmierć. Następstwem tego była decyzja o natychmiastowym wymordowaniu wszystkich Żydów przebywających na Lubelszczyźnie. Akcję tę utajniono pod kryptonimem „Erntefest” (pol. „Dożynki”).

Akcję przeprowadzono 3 i 4 listopada 1943 r. w obozie koncentracyjnym KL Lublin i obozach pracy przymusowej w Trawnikach i Poniatowej. W ciągu dwóch dni Niemcy rozstrzelali tam 42 tys. osób.

▲ Zwłoki ofiar odsłonięte w czasie ekshumacji prowadzonych w lipcu 1944 r. na terenie niemieckiego obozu KL Lublin
Fot. AIPN

▼ Fotografia z ekshumacji ofiar niemieckiego obozu koncentracyjnego KL Lublin (Majdanek), jesień 1944 r.
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ ironiczne znaczenie kryptonimu operacji „Erntefest”. Zazwyczaj dożynki (w polskim tłumaczeniu nazwy) kojarzą się nam ze świętowaniem dobrych plonów po zakończeniu zbiorów. W tym wypadku mamy do czynienia z ostatnim etapem eksterminacji narodu żydowskiego. Czasem też wydarzenia te określane są jako „krwawa środa”
- ▶ czas przeprowadzenia akcji eksterminacyjnej. W listopadzie 1943 wszystkie getta na terenie Generalnego Gubernatorstwa zostały już zlikwidowane. Pozostali przy życiu Żydzi ukrywali się, bądź też przebywali zamknięci w obozach koncentracyjnych i pracy przymusowej, gdzie stanowili niewolniczą siłę roboczą
- ▶ lokalny charakter wydarzeń. Akcją objęto wyłącznie dystrykt lubelski, w szczególności obóz koncentracyjny KL Lublin (Majdanek), obozy pracy w Poniatowej i Trawnikach. Niemniej jednak bilans dwóch dni mordów był tragiczny – zginęło wówczas 42 tys. Żydów
- ▶ sposób dokonywania egzekucji. Zrezygnowano tym razem z komór gazowych skupiając się na rozstrzeliwaniach. W tym celu przygotowano uprzednio wykopane doły śmierci, do których wrzucano warstwami ciała pomordowanych

Czy wiesz, że...

- ▶ Operacja „Erntefest” rozpoczęła się o świcie 3 listopada 1943 r. od likwidacji obozu w Trawnikach. Wówczas to oddziały Waffen SS i policji wyprowadzały więźniów w kierunku wykopanych wcześniej rowów. Żydów zabijano strzałem w tył głowy. Tego samego dnia w podobny sposób likwidowano ofiary lubelskiego Majdanka. Ponieważ w obozie przebywali też inni więźniowie, dla zagłuszenia wystrzałów i krzyków Niemcy zainstalowali megafony, z których emitowano głośną muzykę. Późniejsze ofiary, a było ich 18 tysięcy, oczekiwały na swoją kolej stłoczone na V polu obozowym, które znajdowało się niedaleko dołów śmierci. Podczas dokonywania egzekucji nakazywano skazańcom kłaść się na dnie dołu, często na ciałach już wcześniej zamordowanych. Po zakończeniu ludobójstwa rowy zostały zasypane. 4 listopada identyczną operację przeprowadzili Niemcy w Poniatowej, gdzie rozstrzelali 14 tys. więźniów. Akcja „Erntefest” to największa jednorazowa egzekucja przeprowadzona podczas II wojny światowej. Na ironię zakrawa fakt, że jeden z jej głównych wykonawców Jakob Sporrenberg, po wojnie przebywał w więzieniu komunistycznym w jednej celi z bohaterem podziemia Armii Krajowej gen. Augustem Emilem Fieldorfem ps. „Nil”.

KL AUSCHWITZ

Największym miejscem Zagłady europejskich Żydów stał się zespół niemieckich obozów koncentracyjnych KL Auschwitz, leżący we włączonym w granice Niemiec Oświęcimiu. Jedną z jego części był obóz KL Birkenau (Auschwitz II), którego budowę rozpoczęto jesienią 1941 r. Z czasem przystąpiono tam do masowego mordowania ludności żydowskiej. By usprawnić ten proces wybudowano 4 komory gazowe (szacuje się, że w każdej z nich można było uśmiercić jednorazowo ok. 2 tys. osób) i 4 krematoria do palenia zwłok. Zostały one uruchomione wiosną 1943 r. Do KL Birkenau (Auschwitz II) przywożono systematycznie transporty Żydów m.in. z ziem polskich wcielonych do III Rzeszy, Protektoratu Czech i Moraw, Słowacji, Francji, Węgier, Grecji, Jugosławii, Włoch i Norwegii. Większość osób znajdujących się w każdym transporcie była od razu kierowana do komór gazowych. Do przełomu 1944 i 1945 r. zamordowano tam niemal milion mężczyzn, kobiet i dzieci narodowości żydowskiej.

▲ Selekcja transportu Żydów węgierskich na rampie kolejowej obozu KL Birkenau (Auschwitz II). W tle widoczna brama obozowa.
Fot. Domena publiczna

▼ Widok z lotu ptaka na bramę byłego obozu koncentracyjnego KL Auschwitz, lata 70. XX w. Fot. NAC

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ położenie geograficzne Oświęcimia. Spośród wcześniej wymienionych był to jedyny obóz koncentracyjny, który leżał formalnie na terenach włączonych do III Rzeszy, poza granicami Generalnego Gubernatorstwa. Niosło to za sobą liczne konsekwencje w postaci choćby kierowania tu dużych grup Żydów niemieckich
- ▶ duże umiędzynarodowienie obozu. Trafiali tu w ramach „ostatecznego rozwiązania” Żydzi praktycznie z całej Europy. Miejsce to spełniało też ważną funkcję gospodarczą, jako olbrzymi kombinat niewolniczej pracy i obóz koncentracyjny
- ▶ znaczenie miejsca w kulturze i świadomości współczesnego świata. Auschwitz stał się po wojnie najbardziej doniosłym symbolem okrucieństwa i bestialstwa niemieckiego wobec przedstawicieli innych narodów. Był to zarazem największy z obozów zagłady, który pochłonął, wg różnych szacunków, ponad milion osób. Co roku 27 stycznia, w rocznicę wyzwolenia obozu przez Armię Czerwoną, odbywają się na jego terenie obchody ustanowionego przez ONZ Międzynarodowego Dnia Pamięci o Ofiarach Holokaustu

Czy wiesz, że...

- ▶ Jedną z bardziej znanych ofiar Auschwitz, zamordowanych w ramach „ostatecznego rozwiązania”, jest Edyta Stein, ogłoszona przez Stolicę Apostolską w 1999 roku patronką Europy. Pochodziła z zamożnej i religijnej rodziny żydowskiej z Wrocławia. Była wychowanką wybitnego niemieckiego filozofa Edmunda Husserla. W wyniku przemian wewnętrznych przeszła na katolicyzm, nadal kontynuując swoją działalność naukową w okresie międzywojennym. W czasie narastających prześladowań wstąpiła do zakonu karmelitanek, gdzie przyjęła imię Teresa Benedykta od Krzyża. W roku 1938 opuściła III Rzeszę i z obawy przed kolejnymi represjami przeniesiono ją do klasztoru w Holandii. 2 sierpnia 1942 roku została aresztowana i wywieziona do obozu zagłady KL Auschwitz II, gdzie wraz z siostrą Różą zginęła w komorze gazowej. Jej zwłoki spalono w krematorium obozowym. Św. Edyta Stein została kanonizowana przez Jana Pawła II w 1998 roku. Jej twórczość naukowa nazywana jest „filozofią światła”.

◀ Więźniowie KL Auschwitz przy pracach ziemnych
Fot. AIPN

OPÓR I PRZETRWANIE

Wielu mieszkańców gett nie wierzących w zapewnienia Niemców o deportacjach do bezpiecznych „obozów pracy na Wschodzie” podjęło starania o ratowanie życia swego i bliskich. Uciekinierzy z dzielnic zamkniętych korzystali z pomocy zaprzyjaźnionych Polaków, ukrywali się w lasach i dołączali do oddziałów partyzanckich. W niektórych gettach okupowanej Polski powstały konspiracyjne grupy i organizacje, postulujące podjęcie walki zbrojnej przeciw Niemcom. Chociaż ze względu na brak broni i amunicji nie miała ona szans na zwycięstwo, stanowiła protest przeciwko dobrowolnemu poddaniu się zbrodniczej, ludobójczej polityce III Rzeszy i jej sojuszników. Z Akcją „Reinhardt” związane są nie tylko bunty więźniów Treblinki II i Sobiboru, ale także walki w gettach w Częstochowie i Białymstoku. Największym zrywem stało się powstanie w getcie warszawskim, rozpoczęte 19 kwietnia 1943 r. przez członków Żydowskiej Organizacji Bojowej i Żydowskiego Związku Wojskowego. Zostało ono krwawo stłumione przez Niemców.

◀ Dowódca akcji tłumienia powstania w getcie warszawskim Jürgen Stroop (w środku – w czapce i odznaczeniach na bluzie) z podkomendnymi
Fot. AIPN

Strona tytułowa tzw. Raportu Stroopa, opisującego tłumienie powstania w getcie warszawskim. Zbrodniarz ten nadal sprawozdaniu ze swych działań tytuł: „Żydowska dzielnica mieszkaniowa w Warszawie już nie istnieje!”
Fot. AIPN

Es gibt keinen
jüdischen Wohnbezirk
– in Warschau mehr!

STOJ! STREFA ZAKAZANA!

Wstęp do byłej żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej jest najsurowiej zakazany.

Każdy, kto bez nowej ważnej przepustki będzie napotkany w b. żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej, będzie zastrzelony.

Wszystkie przepustki, uprawniające do wstępu do byłej żydowskiej dzielnicy mieszkaniowej, wystawione przed 23 kwietnia 1943 utraciły swą ważność.

Warszawa, dnia 23 kwietnia 1943 r.

Dowódca ppł. i Policji w Okręgu Warszawskim
(-) Stroop
Dowódca: Hirsche, ppł. i pomocnik Hirsche

◀ Obwieszczenie do Polaków, wydane przez Jürgena Stroopa po wybuchu powstania w getcie warszawskim
Fot. domena publiczna

◀ Żołnierze niemieccy palący domy w getcie warszawskim
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ ucieczki z getta. Ich skuteczność uzależniona była od znajomości po tzw. „aryjskiej stronie”. Bez pomocy Polaków, którzy udzielali schronienia, praktycznie niemożliwe było przetrwanie przez dłuższy czas na wolności. Miejscowa ludność jednak również dużo ryzykowała, gdyż za pomoc Żydom i udzielanie im schronienia groziła w Generalnym Gubernatorstwie kara śmierci
- ▶ pojawiającą się na panelu wystawy osobę Jürgena Stroppa. Ten wysoki rangą niemiecki nazista przeprowadził akcji likwidacji warszawskiego getta w 1943 roku. Czynił to z ogromną bezwzględnością, tłumiąc powstanie, które tam wybuchło. Stropp po wojnie trafił do polskiego więzienia, gdzie przebywał w jednej celi z oficerem Armii Krajowej Kazimierzem Moczańskim, prześladowanym za działalność niepodległościową. Efektem tego spotkania są zwierzenia wspomnianego nazisty z czasów eksterminacji Żydów, spisane w formie książki - reportażu, pt. „Rozmowy z katem”
- ▶ heroizm powstańców w warszawskim getcie. Gdy wybuchło, tj. 19 kwietnia 1943 roku, większość jego mieszkańców została już wysiedlona i wymordowana w ramach Akcji „Reinhardt”. Ten zryw wolnościowy, na czele którego stanął Mordechaj Anielewicz, miał wobec tego znaczenie głównie symboliczne – członkowie Żydowskiej Organizacji Bojowej i Żydowskiego Związku Wojskowego mieli świadomość swojej straceńczej misji

Czy wiesz, że...

- ▶ Wielu Polaków z narażeniem życia angażowało się w pomoc Żydom na terenie getta, przygotowywano także skuteczne ucieczki. Wśród takich osób była Irena Sendlerowa, która początkowo dostarczała do getta żywność, lekarstwa i pieniądze - pod pretekstem działań instytucji zwalczającej choroby zakaźne. Następnie sama podjęła próbę ratowania bezdomnych dzieci żydowskich, kierując je do polskich zakładów opiekuńczych, oczywiście fałszując wcześniej metryki urodzenia. W proceder ten zaangażowane były również siostry ze Zgromadzenia Franciszkanek Rodziny Maryi, które prowadziły sierocińce w okolicach Warszawy oraz kilka innych stowarzyszeń religijnych, głównie żeńskich. Dzieci wyprowadzano różnymi sposobami, niektóre z nich przekradały się za mur samodzielnie. Działania zintensyfikowano jeszcze bardziej latem 1942 roku wraz z rozpoczęciem Akcji „Reinhardt”. Sama Sendlerowa była świadkiem deportacji Janusza Korczaka wraz z jego podopiecznymi, co wywarło na niej ogromne wrażenie. W wyniku działalności swojej i pomagającego jej środowiska Rady Pomocy Żydom „Żegota”, uratowano około 2500 dzieci, nie wszystkie z nich dożyły wyzwolenia. Irena Sendlerowa wielokrotnie twierdziła, gdy pytano ją o liczbę uratowanych, że było ich za mało i że w czasie wojny można było ocalić więcej Żydów.

BILANS ZBRODNI

Trwająca podczas II wojny światowej eksterminacja Żydów europejskich, przeprowadzona ze zbrodniczą konsekwencją przez III Rzeszę i jej państwa sojusznicze, pochłonęła życie **OK. 5,1 – 5,8 MLN MĘŻCZYZN, KOBIET I DZIECI**. Szacuje się, że ok. **2 MLN** spośród nich zostało zamordowanych w działaniach prowadzonych w ramach **AKTION „REINHARDT”**. Śmierci ofiar w egzekucjach i komorach gazowych, a także w wyniku głodu i chorób, towarzyszył **MASOWY RABUNEK** ich mienia, obejmujący pieniądze, metale i kamienie szlachetne, odzież, obuwie i najróżniejsze przedmioty. Wartość majątku przejętego przez władze niemieckie została wyliczona na **OK. 187 MLN** marek.

Po zakończeniu wojny tylko nieliczni spośród sprawców zbrodni stanęli przed sądami i odpowiedzieli za swe nieludzkie czyny.

▶ Żydzi ze swym skromnym dobytkiem zmierzający do getta w Warszawie
Fot. AIPN

STREFA EDUKACJI

Zwróć uwagę na...

- ▶ konsekwencje zbrodniczej ideologii, która była podwaliną polityki władz III Rzeszy Niemieckiej. W wyniku podziału społeczeństwa na „nad” i „podludzi” życie z tego tylko powodu straciło ponad 5 milionów mieszkańców Europy pochodzenia żydowskiego. Wielu też musiało opuścić kontynent z obawy przed represjami
- ▶ rolę Akcji „Reinhardt” w realizacji masowego ludobójstwa. Tylko w latach 1942–1943 na terenie Generalnego Gubernatorstwa zgładzono ok. 40% wszystkich ofiar żydowskich z okresu II wojny światowej
- ▶ finansowy aspekt operacji, wobec której użyto eufemistycznego określenia „ostateczne rozwiązanie”. W założeniach głównych decydentów akcja zagłady Żydów miała być tania w realizacji i korzystna ekonomicznie - wydano na ten cel ok. 4,7 mln marek. Oficjalnie, wg raportów Odilo Globocnika, zagrabione kosztowności i waluta, w przeliczeniu na gotówkę to 40-krotność wymienionej wyżej kwoty. Należy też mieć świadomość, że sami Niemcy bogacili się przy tej okazji, kradnąc wszystko, co mogli, mimo grożącej za to kary śmierci. Jeszcze w czasie wojny zdarzały się przypadki, że także oprawcy byli skazywani przez niemieckie sądy za defraudację zagrabionego mienia

Czy wiesz, że...

- ▶ Bilans Akcji „Reinhardt” to nie tylko mienie ruchome, które zagrabiono zgładzonym Żydom. W jej następstwie zniszczono również wielowiekową kulturę materialną wytworzoną przez ofiary. Miasta takie, jak Lublin uległy częściowej degradacji. Przed wojną mieszkało tu około 43 tysięcy ludności wyznania mojżeszowego, co stanowiło ok. 30% wszystkich obywateli, przeżyło zaledwie ok. 4,5 tysiąca. Niemcy wysadzali w powietrze synagogi, niszczyli kirkuty (cmentarze), burzono też całe dzielnice, które zamieszkiwała ludność żydowska. W przeciągu zaledwie kilku lat okupacji udało się im zatrzeć przedwojenny, wielokulturowy charakter polskich miast i miasteczek. Wymordowano też elitę polskich Żydów. Nie miał więc kto po wojnie kontynuować dorobku szkolnictwa, nauki, sztuki i literatury tego narodu. Symbolicznym aktem wandalizmu było przekształcenie przez Niemców na koszary wojskowe dawnej uczelni talmudycznej, Lubelskiej Szkoły Mędrców, która była największą tego typu instytucją na świecie w latach 30. ubiegłego wieku.

▶ Żydzi ze swym skromnym dobytkiem
zmierzający do getta w Warszawie
Fot. AIPN

Moduł edukacyjny

Propozycja zadań dla ucznia

- Po zapoznaniu się z panelami wystawy uporządkuj chronologię wydarzeń. W tym celu wpisz kolejne cyfry (od najwcześniejszego - 1 do najpóźniejszego - 6) w wyznaczonych polach.

Wydarzenie	Kolejność
Konferencja w Wannsee, która zapoczątkowała proces „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”.	
Aktion „Erntefest”, w wyniku której wymordowano na Lubelszczyźnie ponad 42 tysiące pozostałych przy życiu Żydów.	
Przybycie pierwszego transportu skazanych na śmierć do obozu zagłady w Bełżcu.	
Fala prześladowań Żydów na terenie przedwojennych Niemiec określana jako „noc kryształowa”.	
Wydanie pierwszych rozporządzeń antyżydowskich na terenie Generalnego Gubernatorstwa, m.in. nakazujących noszenie opasek z gwiazdą Dawida.	
Wybuch powstania w warszawskim getcie, na czele którego stanął Mordechaj Anielewicz.	

- Wymień trzy powody, dla których Niemcy zdecydowali, że miejscem masowej eksterminacji Żydów będzie Generalne Gubernatorstwo.

- Uzupełnij w wykropkowanych miejscach, treść informacji.

„Pierwsze represje wobec Żydów na terenie Generalnego Gubernatorstwa rozpoczęły się jeszcze pod koniec roku Wyznaczono obszary miast, do których musieli się oni przeprowadzić. Miejsca te nazywano Za opuszczenie tychże dzielnic bez zgody oraz pomoc udzielaną ich mieszkańcom przez miejscową ludność groziła Akcja ostatecznego wymordowania ludności żydowskiej przyjęła nazwę na cześć jednego z jej inicjatorów, który zginął w zamachu w 1942 roku na terenie okupowanej Czechosłowacji. Mowa o

- Poniżej wpisano biogramy osób, które odpowiadały za realizację Akcji „Reinhardt”. Dopełnij ich imiona i nazwiska. Dla ułatwienia skorzystaj z zamieszczonej podpowiedzi.

Ten wysoki rangą zbrodniarz nazistowskich Niemiec w czasie wojny rezydował w Krakowie na Wawelu, skąd kierował akcją eksterminacji narodu żydowskiego.

.....

Był głównym koordynatorem i wykonawcą planu „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej”. Po wojnie uciekł do Ameryki Południowej, gdzie został wytropiony przez izraelski wywiad, pojmany i skazany na karę śmierci.

.....

W czasie II wojny światowej odpowiadał za realizację Akcji „Reinhardt”, gorliwie wywiązując się z powierzonych mu zadań. Jego siedzibą był w tym czasie Lublin.

.....

a. Adolf Eichmann

b. Heinrich Himmler

c. Hans Frank

d. Odilo Globocnik

e. Gustav Wagner

f. Wilhelm Blum

5. Korzystając z treści broszury dołączonej do wystawy, zaznacz znakiem x we właściwej kratce tabeli zdania prawdziwe i fałszywe.

Informacja	Prawda	Fałsz
Pierwszy obóz zagłady dla Żydów w ramach Akcji „Reinhardt” uruchomiono na terenie Warszawy.		
Najwyższym zwierzchnikiem III Rzeszy, odpowiedzialnym za realizację „ostatecznego rozwiązania kwestii żydowskiej” był Heinrich Himmler.		
Jedną z ofiar warszawskiego getta, która wraz z grupą sierot trafiła do obozu zagłady w Treblince był Janusz Korczak.		
800 tysięcy – taką liczbę ofiar odnotowano w największym z obozów zagłady, czyli Sobiborze.		
Po raz pierwszy na masową skalę represje wobec Żydów rozpoczęto w Generalnym Gubernatorstwie na wiosnę 1942 roku.		
Edyta Stein, znana przed wojną ze swojej wybitnej działalności naukowej zakonnicą-filozof, została zgładzona na terenie obozu KL Auschwitz II.		
Opaski z gwiazdą Dawida musiały nosić w czasie okupacji na lewym ramieniu wszystkie osoby pochodzenia żydowskiego.		

6. Na zamieszczonej poniżej mapie wpisz:

- a) w białych polach nazwy obozów koncentracyjnych i zagłady, do których poprowadzono strzałki
- b) w niebieskim polu rok, w którym wybuchło powstanie w oznaczonym znaczkiem getcie

7. Zapoznaj się z obwieszczeniem i odpowiedz na polecenia.

a) Uzasadnij, że zamieszczone powyżej informacje dotyczą wydarzeń, które miały miejsce po wybuchu powstania w getcie warszawskim. Odwołaj się do dwóch argumentów z tekstu.

Argument 1:

Argument 2:

b) Wyjaśnij, dlaczego groziła kara śmierci za wstęp do wyludnionej dzielnicy.

c) Znajdź w materiałach dostępnych w „strefie edukacji” informacje biograficzne na temat osoby, która podpisała się pod obwieszczeniem. Wpisz je poniżej.

8. Porównaj sytuację Żydów na ziemiach okupowanej Polski przed i po 17 marca 1942 roku.

Przed 17 marca 1942

Po 17 marca 1942

9. Obejrzyj dokładnie zdjęcia zamieszczone na poszczególnych panelach wystawy. Poniżej zaprezentowano ich fragmenty. Rozpoznaj właściwe zdjęcie i wpisz nazwę obozu, w którym zostało wykonane.

10. Zapoznaj się z panelami przedstawiającymi fotografie chłopców żydowskich (dla ułatwienia pomniejszone zdjęcia zamieszczono poniżej) i odpowiedz na polecenia.

Wpisz jedną podstawową cechę różniącą obie ilustracje.

Wyjaśnij, z czego mogła owa różnica wynikać.

11. Dokończ zdanie. Wybierz właściwą odpowiedź spośród podanych.

Niemiecki obóz koncentracyjny w Auschwitz:

- a. nie był przeznaczony dla celów realizacji Akcji „Reinhardt”
- b. rozbudowano w czasie wojny o dodatkową część na terenie Brzezinki (Birkenau)
- c. był trzecim w kolejności spośród wszystkich utworzonych w czasie wojny obozów zagłady
- d. pełnił wyłącznie funkcję obozu koncentracyjnego.

12. Połącz linią ciągłą zamieszczone niżej wydarzenia, tak by utworzyły właściwy ciąg przyczynowo-skutkowy.

„Noc kryształowa”

Wybuch wojny

Utworzenie gett

Likwidacja gett

Konferencja
w Wannsee

Aktion „Erntefest”

13. Sporządź metaplan, w którym rozwiążesz zaprezentowany niżej problem. W poszczególnych polach znajdziesz również wskazówki do prawidłowego wykonania zadania (w nawiasach).

Problem:

„Ludzie ludziom zgotowali ten los”... to motto „Medalionów” Zofii Nałkowskiej. Rozważ i oceń postawę nazistowskich Niemiec wobec Żydów w czasie II wojny światowej.

Jak było?

(Czyli czym była np. Akcja „Reinhardt”)

Jak powinno być?

(Możliwe warianty pokojowego współistnienia z narodem żydowskim)

Dlaczego nie jest tak, jak powinno?

(Co skłoniło władze III Rzeszy do radykalnego „ostatecznego rozwiązania”)

Wnioski.

(Co należy zrobić, aby okrucieństwo zbrodni na narodzie żydowskim nigdy nie powróciło)

14. Zapoznaj się z reprodukcją kartki żywnościowej z czasów II wojny światowej i wykonaj polecenia.

Jüdische Gemeinde in Petrikau Brotkarte				Gmina Żydowska w Pietrkowie Kupon na chleb		
gültig vom 3.11. – 30.11.1939. Auf jeden Abschnitt dürfen nur täglich 200 Gramm verabfolgt werden.				w. żny od 3.11 – 30.11. 9. Na każdy odcinek wolno dziennie wy- dać tylko 200 gr. chleba.		
22 24.11.39	23 25.11.39	24 26.11.39	25 27.11.39	26 28.11.39	27 29.11.39	28 30.11.39
15 17.11.39	16 18.11.39	17 19.11.39	18 20.11.39	19 21.11.39	20 22.11.39	21 23.11.39
8 10.11.39	9 11.11.39	10 12.11.39	11 13.11.39	12 14.11.39	13 15.11.39	14 16.11.39
1 3.11.39	2 4.11.39	3 5.11.39	4 6.11.39	5 7.11.39	6 8.11.39	7 9.11.39

Źródło: <https://teatrnn.pl/cache/dlibra/image/19/19812/1920x1280/>

Jaki był cel wprowadzenia kuponów na chleb dla ludności żydowskiej?

Podaj ekonomiczno-społeczny skutek, który niósł za sobą dopisek „Na każdy odcinek wolno dziennie wydać tylko 200 gr. chleba”.

Uzasadnij, korzystając z informacji zawartej w górnej części tekstu, że dokument ten wydano na terenie okupowanej Polski.

15. Czas na zadanie podsumowujące. Wyjaśnij pojęcia, które pojawiają się na wystawie oraz dołączonych do niej materiałach edukacyjnych.

Aktion „Erntefest”
Getto
Aktion „Reinhardt”
Dystrykt
Sonderkommando
Generalne Gubernatorstwo

16. Na podstawie zdobytej wiedzy zaproponuj plan wycieczki historycznej dla swoich rówieśników. Temat wycieczki:

„Wybrane miejsce pamięci związane z eksterminacją narodu żydowskiego w czasie II wojny światowej”.

Wskazówki do wykonania zadania:

- przy doborze miejsca pamiętaj, że może to być np.: dawny, zniszczony przez Niemców obiekt (synagoga, kirkut), miejsce straceń, getto, rampa kolejowa, z której wywożono na śmierć, czy też inny pomnik historii. Oczywiście możesz również wziąć pod uwagę dawne niemieckie obozy koncentracyjne i zagłady,
- podczas przygotowania zadania posłuż się również planem sytuacyjnym (mapą miejsca), które zechcesz pokazać klasie,
- aby oprowadzanie nie miało charakteru bezosobowego przygotuj również kilka fotografii postaci, o których będziesz opowiadać – skup się głównie na historii ofiar ludobójstwa. Pamiętaj o godnym upamiętnieniu miejsca podczas swojej prezentacji.

PRACA Z TEKSTEM ŹRÓDŁOWYM

Tekst źródłowy nr 1

1941 lato, Berlin – Ustny rozkaz Reichsführera SS Heinricha Himmlera dla Rudolfa Hoessa, komendanta obozu Auschwitz, w sprawie wytypowania obozu oświęcimskiego do udziału w tzw. ostatecznym rozwiązaniu kwestii żydowskiej

Führer zarządził ostateczne rozwiązanie kwestii żydowskiej. My, SS, mamy ten rozkaz wykonać. Znajdujące się na Wschodzie miejsca wyniszczenia nie podążają akcji zamierzonej na wielką skalę. Wobec tego wyznaczyłem na ten cel Oświęcim, zarówno ze względu na jego korzystne położenie pod względem komunikacyjnym, jak i dlatego, że obszar ten można łatwo odizolować i zamaskować. Początkowo zamierzałem powierzyć to zadanie jednemu z wyższych oficerów SS, ale zaniechałem tego, pragnąc uniknąć trudności przy rozgraniczeniu kompetencji. Obecnie powierzam panu przeprowadzenie tego zadania. Jest to praca ciężka i trudna, wymagająca całkowitego poświęcenia bez względu na to, jakie wyłonią się trudności. Bliższych szczegółów dowie się pan od Sturmbannführera [Adolfa] Eichmanna z Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy, który zgłosi się do pana w najbliższym czasie. Zainteresowane urzędy zostaną przeze mnie powiadomione we właściwym czasie.

Rozkaz ten ma pan zachować w najgłębszej tajemnicy nawet w stosunku do swych przełożonych. Po rozmowie z Eichmannem prześle mi pan natychmiast plany projektowanego urzędu.

Żydzi są odwiecznymi wrogami niemieckiego narodu i muszą zostać wytępieni. Wszyscy Żydzi, których dostaniemy w nasze ręce, będą w czasie tej wojny bez wyjątku zgładzeni. Jeśli nie uda nam się teraz zniszczyć biologicznych sił żydostwa, to kiedyś Żydzi zniszczą naród niemiecki.

Źródło: Relacja Rudolfa Hoessa o zagładzie Żydów w obozie oświęcimskim spisana podczas śledztwa w więzieniu krakowskim w 1946 r., Biuletyn Głównej Komisji Badania Zbrodni Hitlerowskich w Polsce, 1951, t. 7, s. 223.

Polecenia do tekstu:

1. Wymień trzy powody, dla których wyznaczono Oświęcim na miejsce realizacji „ostatecznego rozwiązania”.
2. Podaj przyczynę, dla której - zdaniem autora tekstu – należy unicestwić wszystkich Żydów.
3. Wyjaśnij, dlaczego Himmler wydał swój rozkaz ustnie i zakazał informowania o nim przełożonych Hoessa.

Tekst źródłowy nr 2

Trzecie rozporządzenie o ograniczeniu pobytu w Generalnym Gubernatorstwie
z 15 października 1941 r.

Na podstawie paragrafu 5 ust[ęp] 1 Dekretu Führera z dnia 12 października 1939 r.
(„Dziennik Ustaw Rzeszy Niemieckiej” 1, s. 2077) rozporządzam:

Artykuł 1
§ 4b

1. Żydzi, którzy bez upoważnienia opuszczają wyznaczoną im dzielnicę, podlegają karze śmierci. Tej samej karze podlegają osoby, które takim Żydom świadomie dają kryjówkę.
2. Podżegacze i pomocnicy podlegają tej samej karze jak sprawca, czyn usiłowany karany będzie jak czyn dokonany. W cięższych wypadkach można orzec ciężkie więzienie lub więzienie.
3. Zawyrokowanie następuje przez Sądy Specjalne.

Artykuł 2

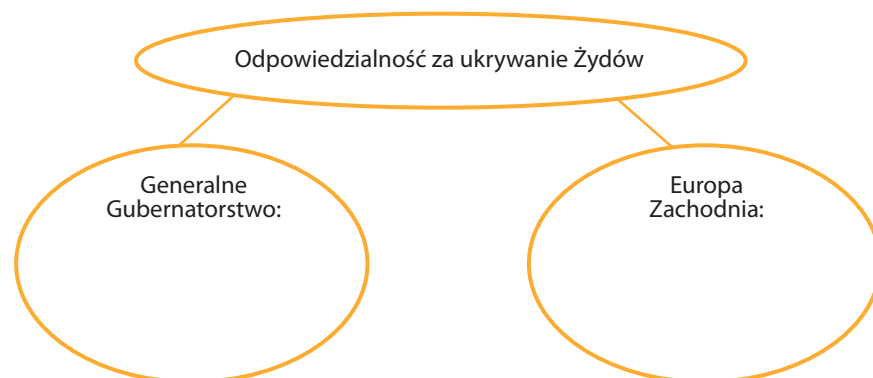
Rozporządzenie niniejsze wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

Generalny gubernator
[Hans] Frank

Źródło: Ten jest z ojczyzny mojej. Polacy z pomocą Żydom 1939–1945, oprac. Władysław Bartoszewski, Zofia Lewinówna, Kraków 1969, s. 891–892.

Polecenia do tekstu:

1. Wyjaśnij, dlaczego prawo wobec Żydów zostało zaostrzone w październiku 1941 roku.
2. Czy w świetle zaprezentowanego fragmentu można było od razu wykonać wyrok na osobie, która udzielała pomocy uciekinierom, jeżeli złapano ją na tzw. „gorącym uczynku”? Odpowiedź uzasadnij odwołując się do właściwego punktu rozporządzenia.
3. Korzystając z wiedzy spoza źródła znajdź i wpisz poniżej informacje na temat różnic w odpowiedzialności za pomoc Żydom na terenach okupowanej Polski i Europy Zachodniej.

Test źródłowy nr 3

1942 marzec 17, Lublin – Notatka Fritza Reutersa, pracownika Urzędu Gubernatora dystryktu lubelskiego, na temat rozmowy z dowódcą SS i policji w Lublinie SS-Hauptsturmführerem Hermannem Höflem, przeprowadzonej w związku z rozpoczęciem na Lubelszczyźnie zagłady ludności żydowskiej

Dnia 4 III 1942 r. otrzymałem telegram od rządu w Krakowie [...]. Końcowe zdanie tego telegramu brzmi, jak następuje: „Proszę okazać pomoc dowódcy SS i policji w Lublinie w jego poczynaniach”. [...]

Umówiłem się na rozmowę z SS-Hauptsturmführerem [Hermannem] Höfle na poniedziałek, dnia 16 III 1942 r., o godz. 17.30. W toku rozmowy SS-Hauptsturmführer Höfle oświadczył, co następuje:

1. Byłoby rzeczą właściwą przybywające do dystryktu lubelskiego transporty Żydów dzielić już na stacji odjazdowej na zdolnych i niezdolnych do pracy. Jeśli dokonanie tego podziału na stacji odjazdowej jest niemożliwe, należałoby ewentualnie przejść na rozdzielanie według powyższej zasady transportów w Lublinie.
2. Wszyscy niezdolni do pracy Żydzi mają być przewożeni do Bełżca, najdalszej stacji granicznej powiatu Zamość.
3. SS-Hauptsturmführer Höfle zamierza zbudować wielki obóz, w którym zdolni do pracy Żydzi zostaną zarejestrowani według swoich zawodów i gdzie można będzie zgłaszać zapotrzebowanie na nich.
4. Piaski zostaną opróżnione z polskich Żydów i staną się punktem zbornym dla Żydów przybywających z Rzeszy. [...] Na zakończenie oświadczył on, że mógłby przyjmować dziennie 4–5 transportów po 1000 Żydów, skierowanych do stacji Bełżec. Żydzi ci, przekroczywszy granicę, nigdy już nie wrócą do Generalnej Guberni.

Źródło: Eksterminacja Żydów na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej. Zbiór dokumentów, oprac. Tatiana Berenstein, Artur Eisenbach, Adam Rutkowski, Warszawa 1957, s. 280–282.

Polecenia do tekstu:

1. Oblicz maksymalną ogólną liczbę transportowanych Żydów, którą kierowano dziennie do Bełżca.
2. Jaką rolę miały odgrywać Piaski w procesie masowej eksterminacji.
3. Przedstaw proces selekcji ofiar przed skierowaniem do obozów zagłady.
4. Wyjaśnij, jak rozumiesz podkreślony fragment zdania „od rządu w Krakowie”

Tekst źródłowy nr 4

1942 lipiec 18, Lublin – Treść przysięgi zobowiązującej wykonawców Aktion „Reinhardt” do zachowania tajemnicy

Układ o zobowiązaniu

[a] jako osoby szczególnie zaangażowanej w realizację prac przy przesiedle-
niu Żydów w ramach „Einsatz Reinhardt” przy dowódcy SS i Policji Dystryktu
Lubelskiego.

[a] oświadcza: Zostałem szczegółowo pouczony i poinformowany przez SS-Haup-
sturmführera Höfle jako kierownika Głównego Oddziału „Einsatz Reinhardt” przy
dowódcy SS i Policji w dystrykcie lubelskim,

1. o tym, że nie wolno mi pod żadnym pozorem przekazywać ustnie lub na piśmie
jakichkolwiek informacji o przebiegu, zakończeniu lub zajęciach [w trakcie] przesie-
dlenia Żydów osobom spoza kręgu personelu „Einsatz Reinhardt”;
2. o tym, że przebieg przesiedlenia Żydów objęty jest klauzulą „tajna sprawa Rzeszy”,
[...]
4. o bezwzględnym zakazie fotografowania [na terenie] obozów „Einsatz Reinhardt”.

Źródło: Archiwum Państwowego Muzeum na Majdanku,
oryginał dokumentu w jęz. niemieckim.

Polecenie do tekstu:

1. Dlaczego wymuszano na wykonawcach Aktion „Reinhardt” podpisanie powyższego
oświadczenia.
2. Cemu miał służyć „zakaz fotografowania (...) obozów” przez oprawców.
3. Korzystając z wiedzy pozazródłowej wymień imię i nazwisko funkcjonariusza SS, do
którego odnosi się podkreślony fragment zdania.

Test źródłowy nr 5

1942 lipiec 19, Lublin – Rozkaz Reichsführera SS Heinricha Himmlera dla wyż-
szego dowódcy SS i policji w Generalnym Gubernatorstwie Friedricha Krügera
ustalający termin zakończenia wysiedlania ludności żydowskiej z Generalnego
Gubernatorstwa

Zarządzam, aby przesiedlenie całej żydowskiej ludności Generalnej Guberni
zostało przeprowadzone i ukończone do 31 grudnia 1942 r.

Z dniem 31 grudnia 1942 r. żadne osoby pochodzenia żydowskiego nie mają
prawa przebywać w Generalnej Guberni. Chyba, że będą się one znajdować w obo-
zach zbiorczych w Warszawie, Krakowie, Częstochowie, Radomiu i Lublinie. Wszel-
kie inne prace, przy których zatrudnieni są żydowscy robotnicy, muszą być do tego
czasu zakończone, albo – o ile ukończenie ich nie jest możliwe – przeniesione do
jednego z tych zbiorczych obozów.

Środki te są niezbędne dla przeprowadzenia etnicznego rozdziału ras i naro-
dowości w myśl zasad nowego ładu w Europie oraz w interesie bezpieczeństwa
i czystości Rzeszy Niemieckiej i strefy jej interesów. Wszelkie naruszenie niniejsze-
go zarządzenia stanowi niebezpieczeństwo dla spokoju i porządku całokształtu
interesów strefy niemieckiej, punkt oparcia dla ruchu oporu oraz moralne i fizyczne
ognisko zarazy.

Ze wszystkich tych przyczyn całkowite oczyszczenie jest konieczne, a więc trze-
ba go dokonać. Jeśli przewiduje się, że termin zostanie przekroczony, należy mnie
o tym powiadomić we właściwym czasie, abym mógł w porę temu zaradzić. Wszel-
kie podania innych urzędów o zezwolenie na zmiany, jak również o wyjątkowe
zezwoleń należy kierować do mnie osobiście.

Źródło: Eksterminacja Żydów na ziemiach polskich w okresie okupacji hitlerowskiej.
Zbiór dokumentów, oprac. Tatiana Berenstein, Artur Eisenbach, Adam Rutkowski,
Warszawa 1957, s. 296.

Polecenia do tekstu:

1. Co autor rozkazu rozumie przez „nowy ład w Europie”.
2. Czym mógł być spowodowany pośpiech, który wymusił przesiedlenia ludności
żydowskiej do końca roku 1942.
3. Jaki był cel pozostawienia grupy Żydów w wymienionych w tekście miejscowościach.

Tekst źródłowy nr 6

Relacja Rudolfa Redera, byłego więźnia obozu w Bełżcu, o przybyciu transportu do obozu, segregacji i gazowaniu ofiar

Cały ten teren od Bełżca był zajęty przez SS. [...] Strzelano [do] zabłąkanych cywilów. Pociąg zajeżdżał na dziedziniec [...] ogrodzony drutem kolczastym i siatkami żelaznymi [...]. Druty nie były naelektryzowane. Na dziedziniec wjeżdżało się przez szeroką bramę [...]. W tej chwili następowało „odbieranie pociągu”. Kilkudziesięciu esesmanów otwierało wagony z wrzaskiem (...). Pejczami i kolbami wyganiali ludzi z wagonów. [...] Wyganiani pod batem musieli zeskakiwać, wszyscy, starzy i młodzi, łamali przy tym ręce i nogi, musiano skakać na ziemię. Dzieci kaleczyły się, wszystko padało, brudne, wycieńczone, przerażone. [...] Chorych, starych i małeńkie dzieci, zatem tych, co nie mogli chodzić o własnych siłach, kładziono na nosze i sadzano na brzegu wykopanych, olbrzymich grobów. Tam gestapowiec Irrman strzelał ich, po czym kolbą strącał w grób. [...]

Zaraz po wylądowaniu ofiar z pociągu, zgromadzono je na dziedzińcu otoczonym uzbrojonymi askarami i tu Irrman przemawiał. Była śmiertelna cisza. [...] Każdy chciał słyszeć, nadzieja nagle w nas powstała – jeśli do nas przemawiają, może będziemy żyć, może będzie jakaś praca, może jednak...(...)

Wszyscy, poza kilkoma mężczyznami, których wybrano jako fachowców tam koniecznych [...] wszystko szło na pewną śmierć. Dziewczynki z dłuższymi włosami zapędzono do golenia włosów, małe dziewczynki z małymi włosami szły razem z mężczyznami wprost do komory.

Nagle [...] powstały lamenty, krzyki, wiele kobiet dostawało ataku szału. Wiele jednak kobiet szło na śmierć z zimną krwią, zwłaszcza młode dziewczęta. [...]

Kilkunastu esesmanów gnało pejczami i ostrymi bagnetami kobiety aż do budynku komory [...], a askarzy odliczali po 750 osób do każdej komory. Kobietom, które wzbraniały się wejść, askarzy wbijali w ciała bagnety, krew się lała i w ten sposób wpędzali je do kaźni. Słyszałem zasuwanie drzwi, jęki i krzyki, [...] rozpaczliwe wołania, po polsku, po żydowsku, mrozące krew lamenty dzieci i kobiet, a potem jeden wspólny przeraźliwy krzyk... Trwało to piętnaście minut [...], a po dwudziestu minutach było cichutko, drzwi rozsuwali askarzy po zewnętrznej stronie, a ja wraz z innymi robotnikami [...] zaczęliśmy pracę.

Ciągnęliśmy trupy ludzi [...] za pomocą pasków skórzanych do przygotowanych, olbrzymich masowych grobów, a orkiestra przy tym grała, grała od rana do wieczora...

Źródło: Rudolf Reder, Bełżec, red. Franciszek Piter, Joachim S. Rusek, Teresa Świebocka, Warszawa 1999, s. 46–49.

Polecenie do tekstu:

1. Przedstaw w punktach najważniejsze etapy procesu „fabryki śmierci” – od chwili przybycia skazanych do obozu.
2. Wyjaśnij, dlaczego w obozie, w obliczu dantejskich scen, cały dzień grała orkiestra.
3. Znajdź w dostępnych opracowaniach pojęcie podkreślone w tekście (askar) i wytłumacz, w jakim znaczeniu go tu użyto.

Bibliografia

Teki edukacyjne i materiały IPN:

1. Auschwitz. Pamięć dla przyszłości, Warszawa 2003.
2. Zagłada Żydów polskich w czasie II wojny światowej, Warszawa 2005.

Wydawnictwa:

1. Wspomnienia Rudolfa Hoessa, komendanta obozu oświęcimskiego, Warszawa 1956.

Strony internetowe:

1. <https://www.majdanek.eu/pl> (dostęp: 03.2022)
2. <https://www.belzec.eu/pl> (dostęp: 03.2022)
3. <https://www.sobibor-memorial.eu/pl> (dostęp: 03.2022)
4. <https://muzeumtreblinka.eu/> (dostęp: 03.2022)
5. <https://www.auschwitz.org/> (dostęp: 03.2022)
6. <https://ipn.gov.pl/pl/historia-z-ipn/104405,Infografika-IPN-Gdansk-Niemieckie-obozy-koncentracyjne-i-obozy-zagłady-na-ziemia.html> (dostęp: 03.2022)
7. <https://teatrnn.pl/> (dostęp: 03.2022)